

KUML

1960

KUML

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1960

With Summaries in English
Mit deutschen Zusammenfassungen
С русскими текстами

JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB
SATTE DETTE KUML
FOR
JOHANNES BRØNDSTED
på 70-årsdagen den 5. oktober 1960

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS
1960

Omslag:

Processionsøkke fra Brøndsted Skov.

Forside:

Seglsten fra Barbar-templet, Bahrain.

Redaktion:

P. V. GLOB

Copyright 1960

by

Jysk Arkæologisk Selskab

Printed in Denmark

by

Aarhus Stiftsbogtrykkeri A/S

Clicheer:

Hammerschmidt - Århus

INDHOLD

<i>P. V. Glob</i> : Johannes Brøndsted	6
<i>Bent Sylvest</i> og <i>Inger Sylvest</i> : Årupgårdfundet	9
<i>H. Hellmuth Andersen</i> : Køkkenmøddingen ved Mejlgård	26
<i>Oscar Marseen</i> : Ferslev-Huset	36
<i>Henrik Thrane</i> : En bronzeskål fra Ålborgeggen	56
<i>Poul Kjærum</i> : Stensatte Jernalder-Kældre i Vendsyssel	62
<i>Jytte Lavrsen</i> : Brandstrup	90
<i>O. Crumlin-Pedersen</i> : Sideroret fra Vorså	106
<i>Peter Riismøller</i> : Nålemageren i Strandstien	117
<i>V. V. Pokhljobkin</i> og <i>V. B. Vilinbakhov</i> : Nogle ord i anledning af prof. A. Stender-Petersens hypotese	135
<i>Ad. Stender-Petersen</i> : Svar på <i>V. V. Pokhljobkins</i> og <i>V. B. Vilinbakhovs</i> be- mærkninger	137
<i>Kristian Jeppesen</i> : Et kongebud til Ikaros	153
<i>Otto Mørkholm</i> : Græske mønter fra Failaka	199
<i>P. V. Glob</i> : Danske arkæologer i Den persiske Golf	208
Jysk Arkæologisk Selskab	215
Register for Kuml 1951-1960	217

CONTENTS

<i>P. V. Glob</i> : Johannes Brøndsted	8
<i>Bent Sylvest and Inger Sylvest</i> : The Årupgård Hoard	23
<i>H. Hellmuth Andersen</i> : Der Muschelhaufen bei Mejlgård	34
<i>Oscar Marseen</i> : The Ferslev House—a Cult-Building from the Passage-Grave Period	53
<i>Henrik Thrane</i> : A Bronze Cup from the Ålborg Area.....	60
<i>Poul Kjærum</i> : Stone-set Iron Age Cellars in Vendsyssel	88
<i>Jytte Lavrsen</i> : Brandstrup. A 10th Century Cavalry Grave	104
<i>O. Crumlin-Pedersen</i> : The Steering Oar from Vorså	115
<i>Peter Riismøller</i> : Der Nadler in Strandstien	130
<i>V. V. Pokhljobkin</i> og <i>V. B. Vilinbakhov</i> : Несколько слов по поводу гипотезы проф. Стендер-Петерсена	132
<i>Ad. Stender-Petersen</i> : Ответ на замечания В. В. Похлебкина и В. Б. Вилинбахова.....	144
<i>Kristian Jeppesen</i> : A Royal Message to Ikaros	187
<i>Otto Mørkholm</i> : Greek Coins from Failaka	205
<i>P. V. Glob</i> : Danish Archeologists in the Persian Gulf	212
Index to Kuml 1951-1960	217

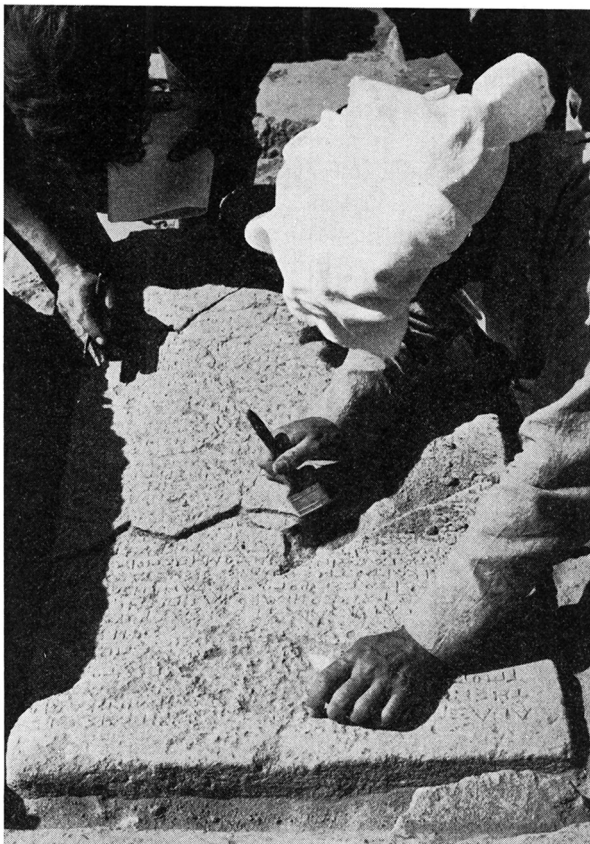

Fig. 1. Ikarosindskriften pensles frem af jorden. »Øen Ikaros ligger Kongen på hjerte«! læses umiddelbart, men hvad derefter følger må møjsommeligt lokkes frem af stenens forvitrede flade.

The Ikaros inscription, when found. (Phot. Lennart Larsen).

ET KONGEBUD TIL IKAROS

De hellenistiske templer på Failaka

AF KRISTIAN JEPPESEN

Forårskampagnen på Failaka 1960 indfrie alle forventninger om en rig arkæologisk høst. Der blev arbejdet på tre forskellige hovedområder. På højdedraget Sa'ad (jvf. Kuml 1958 s. 173 fig. 1), der har vist sig at være en regulær tell, nåede man til bunds i lagene og kunne fastslå stadierne i højens gradvise vækst gennem bronzealder (sumerisk tid) indtil og noget ned i jernalderen. Et nyåbnet felt på en lav ås nord for højen Sa'id uddybede kendskabet til de lokale kulturer, specielt på keramikens område. Og endelig viste det sig,

at det befæstede anlæg under Sa'ad (jvf. Kuml 1958 s. 172 ff), som repræsenterer jernalderen i snævrere og mest kosmopolitiske forstand – den hellenistiske periode – er det første på stedet. Museumsinspektør Albrechtsen fortsatte sit arbejde med at afsløre konturerne af dette vidtstrakte kompleks, mens andre af ekspeditionens medlemmer – museumsinspektør Kjærum og undertegnede, assisteret af stud. mag. E. Sander-Jørgensen og etnografen Erik Fisker – påtog sig at udforske dets indre dele. Ved anlæg af en øst-vestgående søgegrøft tværs over hele området var museumsinspektør Kunwald i forrige kampagne stødt på en fint ornamenteret søjlebasis i forbindelse med gulve og mure af veltil-

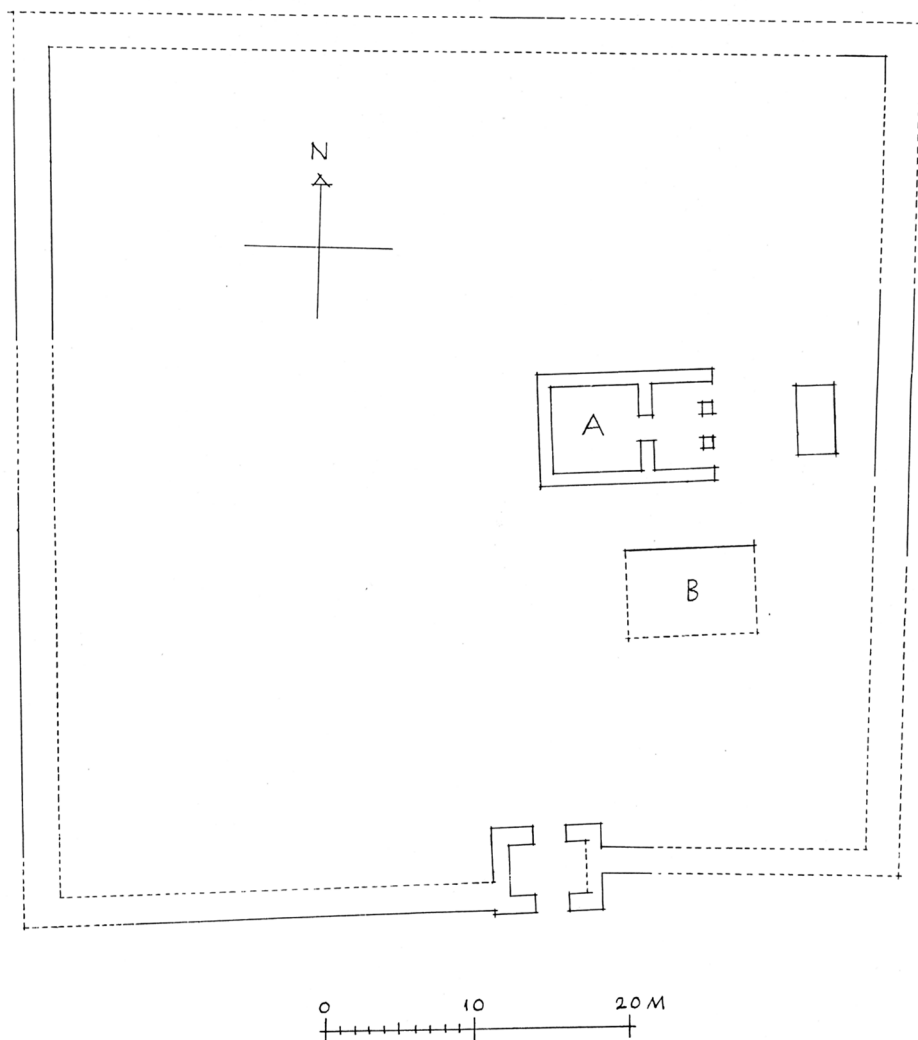

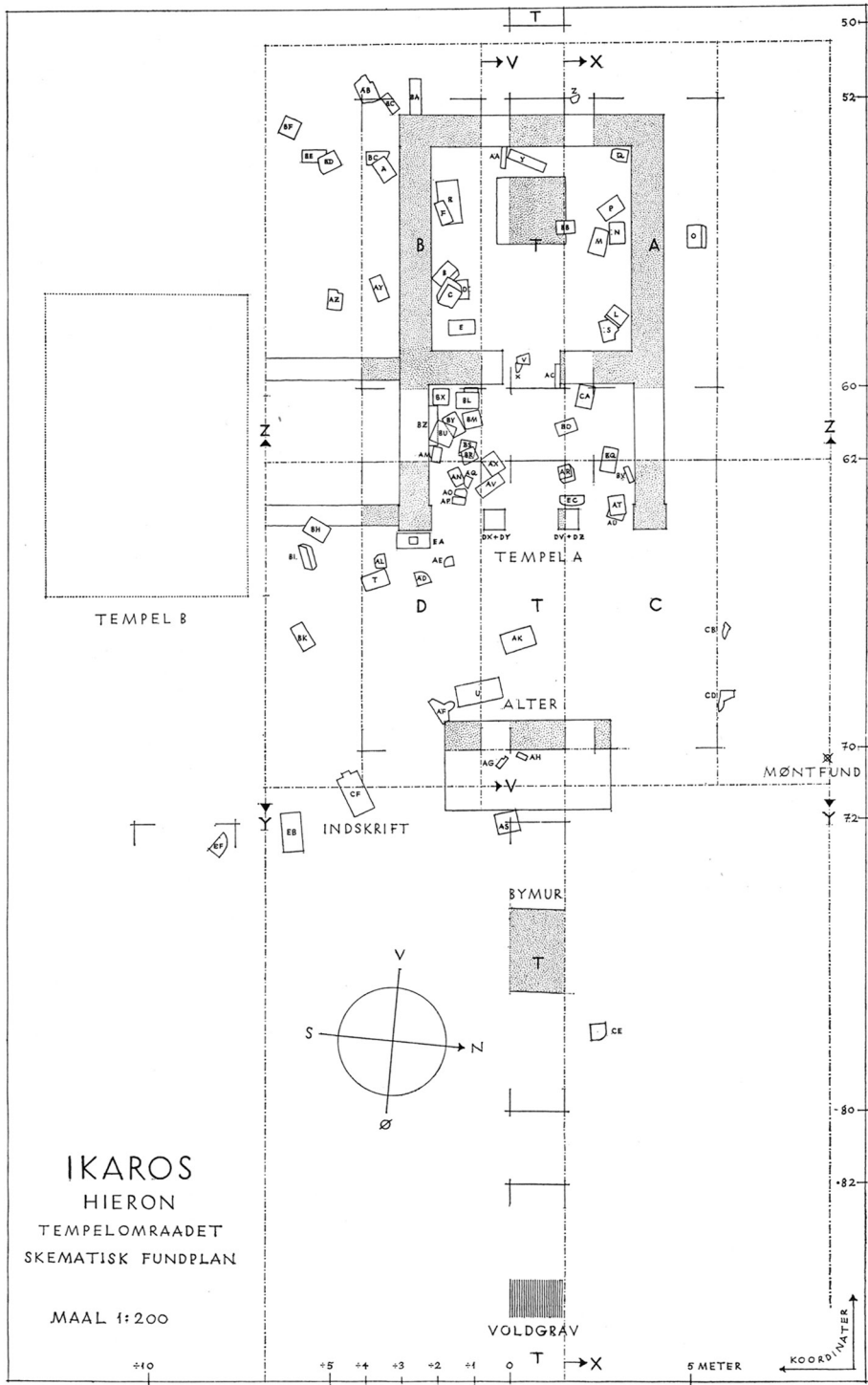
Fig. 2. Hypothetisk, muligt noget forenklet, plan af det hellenistiske »Hieron« på Ikaros, mål 1:500. Indtegnet templerne A og B, samt sydport efter opmåling af E. Albrechtsen.

Hypothetical, possibly somewhat simplified, plan of the Hellenistic »Hieron« at Ikaros, 1:500. (K. J.)

hugne sten, der ligesom fundet af et stort palmetteprydet midterakroter bidrog stærkt til at spidse appetitten på dette sted (Kuml 1959 s. 236 fig. 4). Den foreløbige diagnose: et tempel, viste sig at holde stik (tempel A), desuden fandt vi det tilhørende alter og rester af et andet, noget mindre tempel (tempel B) side om side med det første. I samme felt lå sæsonens clou: en stor plade af kalksten med en lang græsk indskrift, henslængt på jorden ikke langt fra sin oprindelige plads foran den ene af tempel A's alter, og i cella'en et brudstykke af en anden mindre indskrift. For slet ikke at nævne en ganske betragtelig række småfund: terrakottastatuetter, megen keramik, flere mønter – specielt den vægtige klump af 13 hellenistiske sølvtetradrachmer, som er overladt til Otto Mørkholms behandling (s. 199).

Fig. 2 viser templerne placering indenfor murene. De uregelmæssigt anlagte konstruktioner, der er fremkommet ved Albrechtsens gravninger i højens øverste lag, (jvf. Kuml 1958 s. 175 fig. 3), er de seneste. Under dem er der gennem sonderinger foretaget af Kjærums og undertegnede konstateret rester af et ældre og åbenbart mere regulært anlæg, hvortil bl. a. hører den frilagte murstrækning foran templerne. På dette sted er muren ganske kompakt, uden nogen portgenemgang, hvilket vil sige, at adgangen til templerne skete fra siden, ad en gade eller passage, der løb langs indersiden af muren. Tæt omkring dem er der sporet rester af flere forholdsvis simple bygninger, opført af brudsten i lermørtel – og deri tydelige kulturlag – altså almindelige menneskeboliger. En klar byplan har dog ikke kunnet konstateres, og efter det foreliggende at dømme skal man ikke vente sig noget i retning af trelleborgsk præcision, axialt placerede hovedfærdselsårer o.l. Indtil nu er der ganske vist kun fundet en enkelt port i de oprindelige mure, men denne port ligger tydeligt forskudt for midten af det sydvendte afsnit. Når anlægget ikke desto mindre i store træk har været af en ret regelmæssig form, må grunden hovedsagelig være den, at bebyggelsen som helhed er udstukket på en næsten fuldstændig flad slette. Afvigelser fra en enkel plan ville kun have kunnet lønne sig – fortifikatorisk set – hvis terrænet i sig selv havde indbudt til det. En mur uden støtte i terrænet er som regel ikke stort bevendt og kan vel i det foreliggende tilfælde kun have været beregnet på at give beskyttelse mod lejlighedsvis og hurtigt overståede sørøveroverfald og plyndringstogter. Dog tyder de fremkomne rester på, at den også har været udsat for angreb af længere varighed, og at den er blevet ødelagt og genopbygget og forstærket i flere omgange, bl. a. ved anlæggelse af en ret bred og meget dyb voldgrav, der som stratigrafien viser ikke kan være samtidig med den oprindelige mur (fig. 4, x-x). En nøjere udredning af de forskellige perioder må vi lade ligge indtil videre, dertil kræves flere gravninger.

Albrechtsens hypotese, hvorefter hele anlægget er udført på én gang efter Alexander d. Stores befaling, lader sig stort set vel forlige med de arkæologiske kendsgerninger. Mur og templer ligger på samme niveau, og derunder findes der som allerede nævnt ingen ældre kulturlag. Om det nu er Alexander eller én af hans nærmeste efterfølgere, der har taget det afgørende initiativ, i alle tilfælde har expeditionen åbenbart fundet ét af de mange nyanlæg, som de hellenistiske konger er bekendt for at have placeret rundt omkring i deres orientalske provinser. Et kompleks, der kun måler godt 60 m i kvadrat, kan dårligt

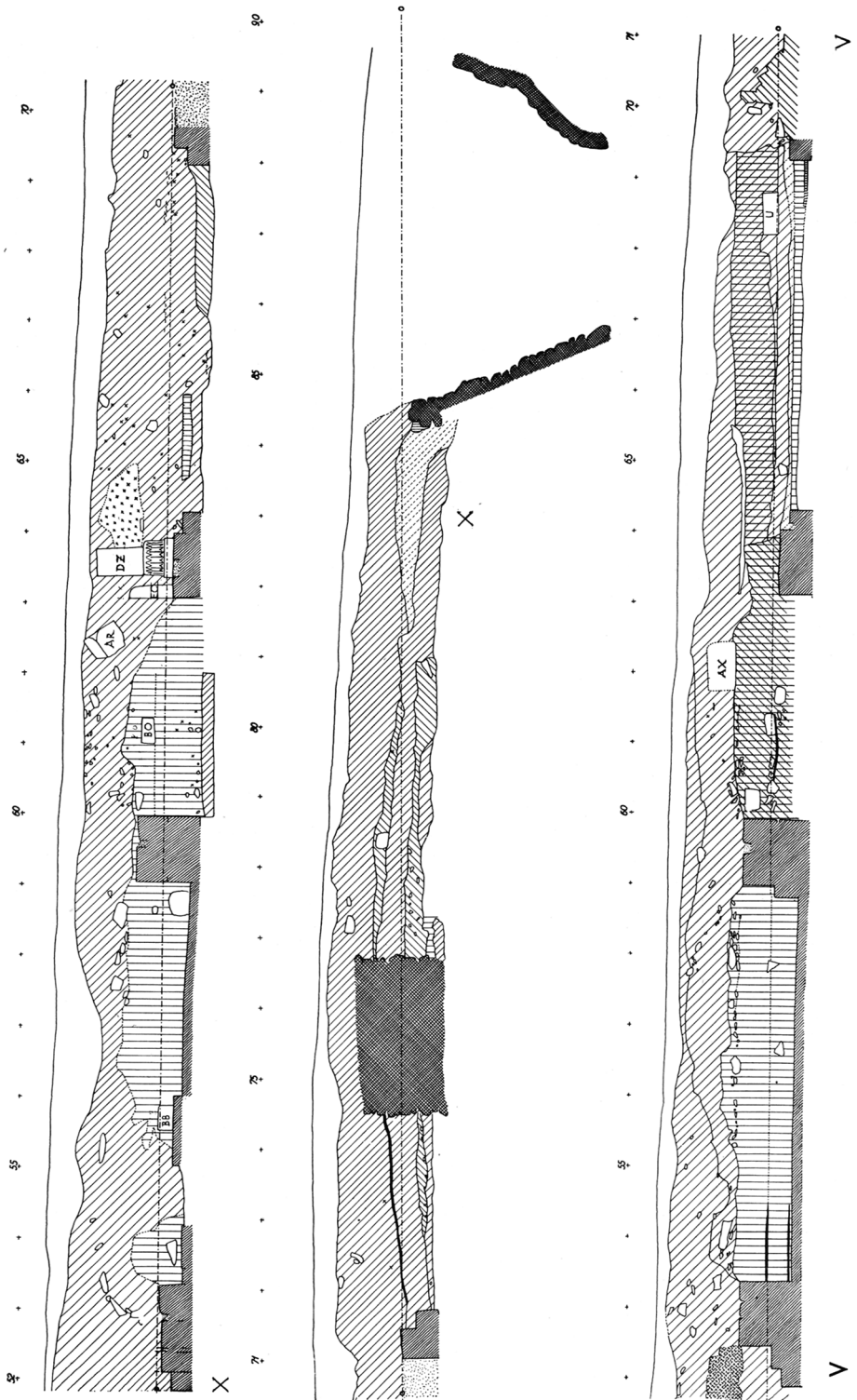

nok kaldes en by, men den nyfundne græske indskrift viser dog klart, at her fandtes øens kulturelle og administrative centrum i den hellenistiske periode, dens nærmeste forbindelsesled med omverdenen, og formodentlig også dens religiøse samlingspunkt. Nogen lokaladministration af nævneværdigt omfang har der selvfølgelig ikke været brug for, og det kan derfor ikke undre at indskriften er stilet direkte til øens befolkning som helhed (se s. 177 ff.). Af samme forhold må man også slutte, at der ikke fandtes nogen lokal militær instans på øen, der kunne modtage ordrer udefra og direkte overvåge deres udførelse. En fast garnison var altså næppe til stede, og det vil alene af denne grund (rent bortset fra, at udpræget fortifikatoriske træk som de afdækkede bastioner og voldgraven tilsyneladende *ikke* hører med til det oprindelige anlæg), være betænkeligt at tillægge murene omkring templerne nogen virkelig militærisk betydning. Måske har de blot skullet værne helligdommen. Endnu ved vi meget lidt om, hvad området fra først af har været beregnet til at rumme, idet de fundne husrester for størstedelen er sekundære i forhold til templerne. Det nævnes i indskriftens l. 6, at den skal opstilles i »helligdommen«, uden nærmere angivelse af gudens navn. »Helligdommen« kan da muligvis sigte til det mur-omkransede areal som helhed, og være identisk med Artemis' Hieron, som ifølge Arrian var centrum for livet på øen. »Heromkring«, siger han, »opholder øens beboere sig til dagligt⁽¹⁾. Artemis' helligdom var altså den vigtigste, men dermed er ikke sagt, at der ikke kan have været andre i umiddelbar nærhed og indenfor de samme mure. Strabo nævner to helligdomme på øen, dels Artemis' Taupolos' Orakel, dels et Apollontempel⁽²⁾, og i indskriften omtales desuden en helligdom for Soteira (»Frelserinden«), et tilnavn der også kan sigte til andre kvindelige skytsguddomme end netop Artemis (jvf. den i Kuml 1958 s. 185 afbildede indskrift).

Fig. 3 giver et begreb om tempelområdet udgravning. På begge sider af søgegrøften fra 1959 blev der anlagt større rektangulære skakter, og efter optegning af diverse tvær- og længdesnit (fig. 4-5) og påfølgende nedrivning af balkene fremkom en åben firkant på 15½ m's bredde og ca. 22 m's længde, begrænset mod øst af den omgivende mur. Hinsides denne er der, bortset fra søgegrøften, ikke gravet dybere end til overkanten af den stensatte voldgrav, der ligger et stykke højere end murens fod. Midt i firkanten troner nu tempel A (fig. 6, 7). Dets dimensioner er beskedne; i murenes yderflugt er bredden knapt 7,5 m og længden 11,5 m, og cella'en måler kun 5,6 m i kvadrat, mens forhallens dybde er godt 4 m. Templet er kun ubetydeligt større end f. eks. Athenernes skatkammer i Delfi, som det for øvrigt også ligner i planen, der er af

Fig. 3. Skematisk plan af tempelområdet, der viser hvor de vigtigste af de løse arkitekturblokke blev fundet, mål 1:200. Indtegnet desuden den store indskrift og det s. 199 omtalte møntfund. Til anskueliggørelse af skakterne T og A-B-C-D's omfang er heri afdækkede bygningsdele vist med prikket signatur. Bundkoter på de i teksten nærmere omtalte blokke (målt i forhold til den på snitene fig. 4-5 viste 0-linie): R: ÷18, U: ÷2, Y: ÷28, Z: +60, AD: +4, AE: +4, AE: +5, AF: ÷8, AG: +30, AK: ÷6, AM: ÷24, AQ: ÷26, AS: ÷20, BZ: ÷34, CA: ÷12, CE: +60, CF: +2, EB: 0, EC: ÷8, EF: +70.

Plan of temple precinct 1:200. Building remains exposed in the main shafts T and A-D shaded. The altitudes listed above refer to the bottom level of some significant loose blocks shown in the plan, measured from the zero-line indicated in the sections figs. 4-5. (K. J.)

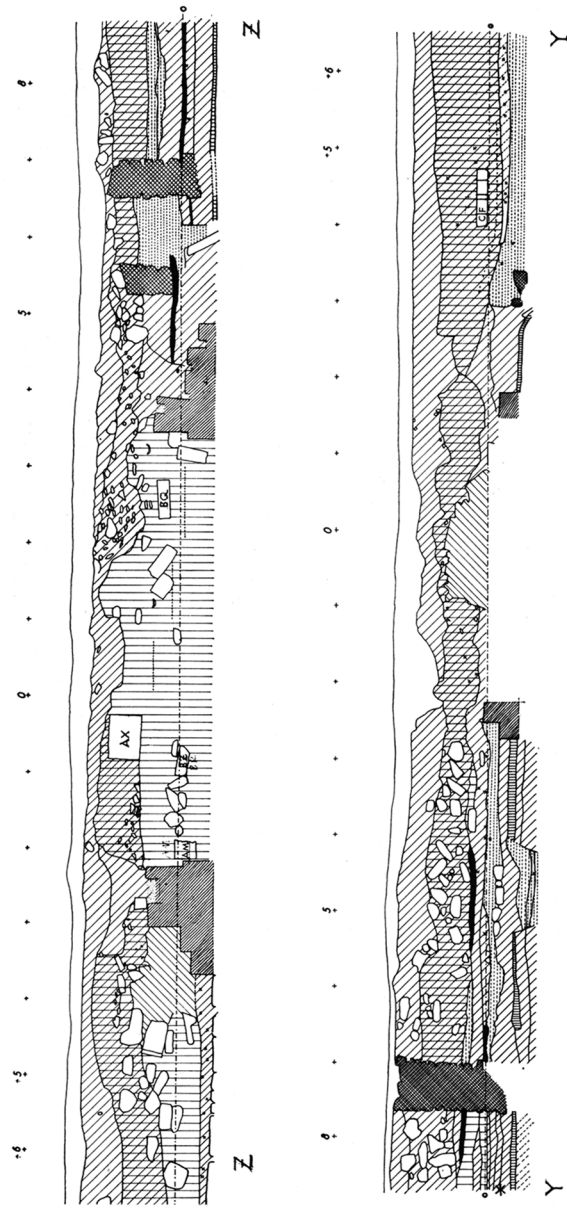
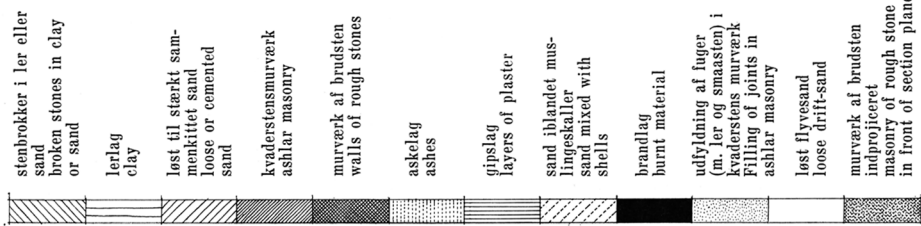

Fig. 4 og 5. x-x, længdesnit gennem tempel A, alter, indhegningsmur og voldgrav; y-y, længdesnit gennem tempel A og alter; z-z, tværsnit gennem tempel A's forhal; y-y, tværsnit gennem alter, møntfund nederst til venstre (*), store indskrift (CF) til højre for alteret (jvf. fig. 3). Mål 1:100.

x-x, longitudinal section through temple A, altar, enclosing wall and moat; y-y section through temple and altar; z-z, cross section through porch of temple A; y-y, cross section through altar, coin hoard to the left (*), and inscription (CF) to the right of the altar. 1:100. (P. Kjerum and K. J.).

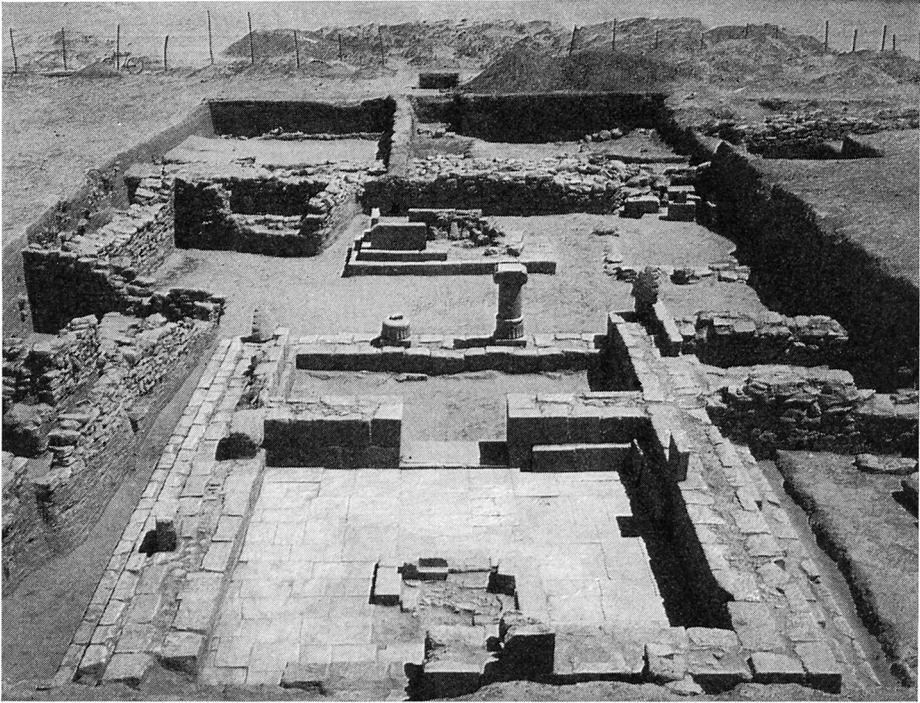

Fig. 6. Tempel A og alter, oversigtsbillede set fra vest.
 Temple A and altar, from the west. (Phot. Lennart Larsen).

den såre velkendte type med to søjler »in antis« dvs. mellem de frontalt frem-springende sidemure. Bygninger af denne art, der har aner langt tilbage i det 2. årtusind f. Kr., var endnu i hellenistisk tid langtfra gået af mode. Ægte græsk er også placeringen af alteret udfor midten af den østvendte tempelfront, og som det kunne ventes, fandt vi i midten af cella'ens resterne af en firkantet basis til kultstatuen. Andre for græsk arkitektur typiske træk er fortykkelsen af anterne udfor de mellemliggende søjler, og den udvendige totrins underbygning, hvorpå murene hviler hele vejen rundt.

Forhallens gulv har antagelig blot været lerstampet. Der er i hvert fald ikke konstateret rester af nogen mere bestandig form for belægning, hvad der er så meget mere påfaldende som cella'ens stengulv bestående af veltilhuggede og tilpassede fliser er aldeles intakt (fig. 7). Skulle man have taget alt fra det ene rum og slet intet fra det andet? At der er gjort noget særligt ud af templets allerhelligste forekommer imidlertid ganske naturligt, og en tilsigtet forskelsbehandling viser sig da også i den tarvelige konstruktion af forhallens stylobat (fundamentet under søjlebaserne), hvis sten ligesom i krepidoma (totrins-fundamentet under murene) kun mødes på de lodrette ydersider, mens der på oversiden er store mellemrum, som har måttet udfyldes med ler og stenbrokker. I cellagulvet slutter fugerne helt tæt trods flisernes stærkt varierende formater – de har måttet tildannes individuelt – og i de små lakuner, som her og der

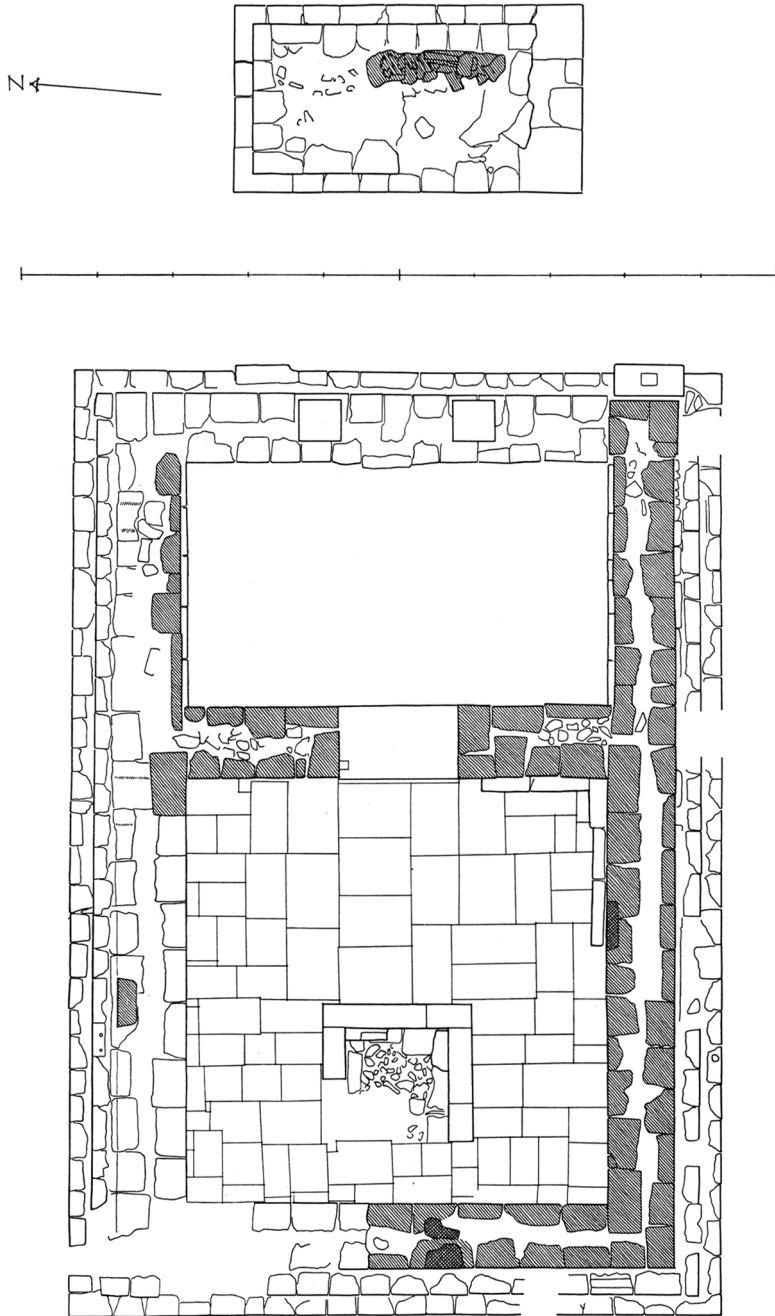

Fig. 7. Opmåling af Tempel A m. alter, plan 1:100. Første murskifte over stylobaten enkeltskraveret, andet skifte dobbeltskraveret. Det enkeltskraverede parti på alteret viser den bevarede del af den indre fyldmasse.

Temple A and altar, foundations 1:100. Lowest course of wall ashlar above stylobate hatched, second course cross-hatched. Remains of interior core of altar hatched. (K. J.)

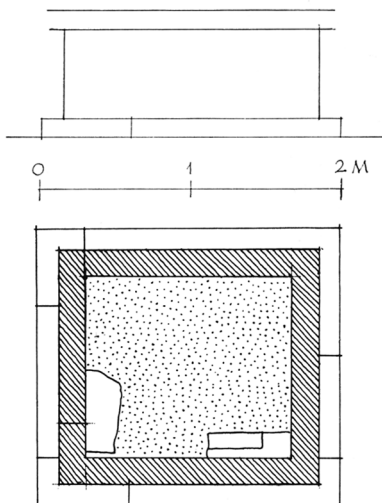

Fig. 8. Rekonstruktion af kultbilledbasis i tempel A, 1:50.

Base of the cult image of temple A reconstructed 1:50. (K. J.)

måtte opstå som følge af tilpasningsvanskeligheder eller på grund af småskader, er nedlagt sirligt tildannede stenfirkanter.

Murene er teknisk set noget af en mellemting. I det ydre fremtræder de som kvaderstenskonstruktioner efter græsk forbillede, men lokal tradition slår igennem med anvendelsen af ler som bindemiddel ikke blot i murkernen, men også i de synlige fuger. Man har derfor kunnet tillade sig nogen unøjagtighed ved stenhugningen, til lettelse for de lokale håndværkere, der efter stenenes overfladebehandling at dømmes må have betjent sig af samme slags primitive spidsmejsler, som 2000 år tidligere blev anvendt ved opførelsen af Barbartempellerne på Bahrain. Virkningen har ikke været direkte stødende for øjet. Den anvendte stenart, en blød hvidlig kalksten af fin korallisk struktur, der med tiden antager en grålig tone på overfladen, falder ret naturligt sammen med lerets farve. Murene er bevaret i indtil to skifters højde over stylobat og krepidoma og i indtil 3 skifter over cella'ens gulv, der ligger væsentligt lavere (fig. 4). Skiftehøjden er 43,5–44,5 cm, mens kvadrenes længde varierer, men der er desuden i jordfylden fundet adskillige løse kvadre, hvis højde ligger på henholdsvis et par og tredive og 42–46 cm, hvoraf man tør slutte, at murene har bestået af sten i deres fulde højde, og at en overbygning af soltørrede lertegl altså ikke kommer på tale. Det er et spørgsmål hvordan man så skal forklare det op til 1 m tykke lag af så godt som indholdsløst ler, der dækkede cella'ens gulv før udgravningen (fig. 4). En del kan måske stamme fra den indre murfyld, og andet fra en tagkonstruktion af den flade orientalske type.

I cella'ens sydøstlige hjørne er der bevaret en kort strækning af et skiftehøjt, men kun indtil 25 cm bredt fremspring, der må formodes at have været ført videre langs indermuren. Det er afgjort for smalt til at kunne bruges som siddebænk, vel egentlig kun anvendeligt til opstilling af tempelgaver og andre småting til brug for kulten. Den nederste del af kultbilledets basis bestod af et enkelt trin, der er bevaret på de tre sider og delvis på den fjerde. Det dækker

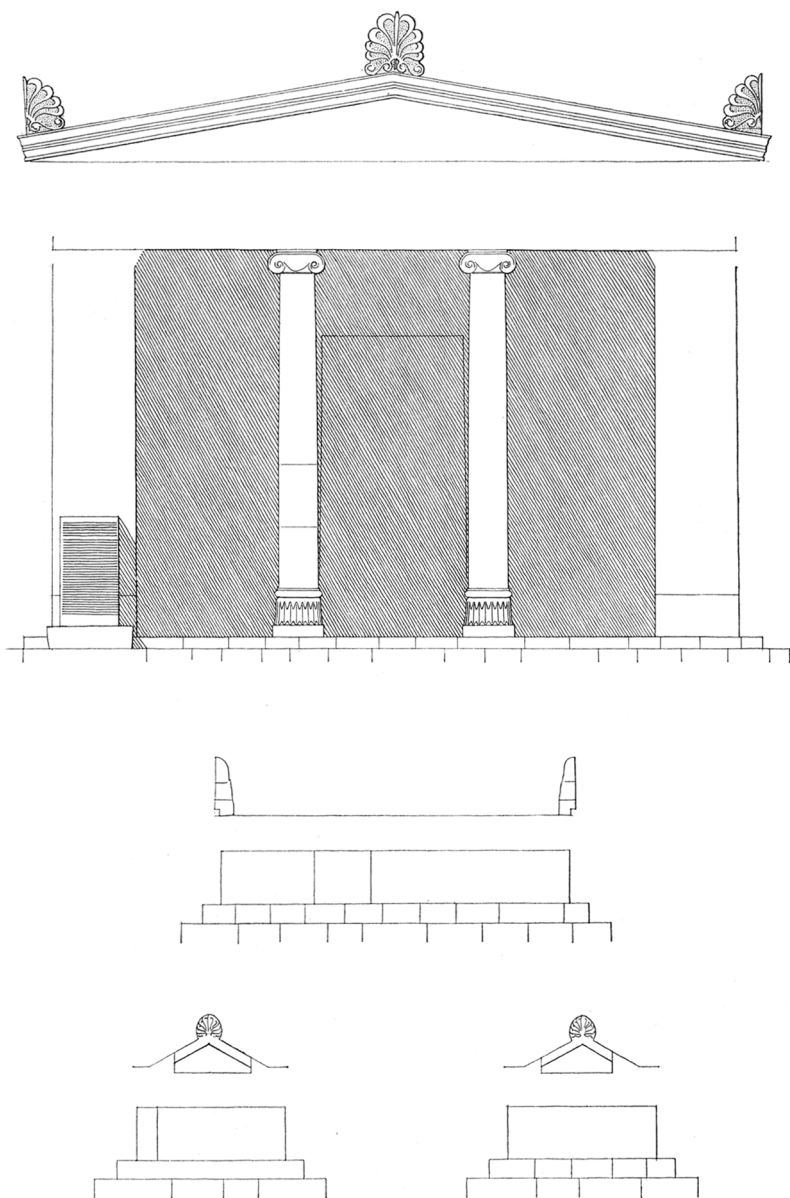

Fig. 9. Rekonstruktion af Tempel A og tilhørende alter, ca. 1:80. Alle de viste enkeltheder attesteres af fundene, og af hoveddimensionerne er kun søjlernes, dørens og bjælkeværkets højder usikre.

Temple A and altar reconstructed, ca. 1:80. All details testified by the finds, but height of columns, doorway and entablature uncertain. (K. J.)

Fig. 10. Tempel A, søjlens elementer (søjletromlen forefandtes sekundært opstabet på den anden basis, og kapitelet nedstyrtet i forhallen).

Temple A, elements of the column (the drum was found standing – not in original position – on the other base, and the capital in the porch). (K. J.)

et areal på $1,97 \times 1,82$ m, hvis indre er udfyldt af jord og stenbrokker. Herpå hvilede selve basis, hvis omtrentlige dimensioner kan sluttes af en enkelt tilhørende stenblok, der fandtes umiddelbart derved (fig. 3, R), ud for den side af basis, hvor den formodentlig hørte til. Denne bloks ene smalside er tildannet som yderhjørne, den anden som tilslutningsflade, og dens tykkelse er ved yderhjørnet ca. 18 cm. Hvis man antager en lignende tykkelse for den tilstødende blok, og hertil lægger den forhåndenværende stens længde, 115,5 cm, må basis' sidelængde have været mindst $115,5 + 18 =$ ca. 134 cm, hvilket må betyde, at basis hvilede på ét og samme trin, nemlig det forefundne. Dette trins synlige bredde kan sluttes af de bevarede dele af den indvendige fyldmasse, som bestod af en blanding af ler og stenhugningsaffald. Op til trinnets bagside ligger endnu to bearbejdede, men åbenbart kasserede blokke, der rager op over trinnets overside. Blok R og de øvrige facadeblokke må derfor have hvilet helt og holdent på trinnet, hvoraf igen fremgår, at basis »kroppen« omtrentlige dimensioner var $1,55 \times 1,70$ m, og trinnets synlige bredde ca. 16 cm. Den samlede basishøjde må da have svaret til blok R's højde, 59,5 cm + det underliggende trins højde, ca. 11 cm + tykkelsen af en afdækningsplade foroven, altså skønsomt mindst 80 cm. Og da afdækningspladen må have raget noget udover basis »kroppen«, har den målt mindst ca. 175×190 cm (fig. 8). Det er ikke småting i et så lille tempel! En statue, en stående figur, som skulle svare til dette format, måtte være langt over naturlig legemsstørrelse, og en tronende figur i hvert fald ikke under, altså i begge tilfælde en virkelig monumental skulptur (til en skulpturgruppe ville den næsten kvadratiske basis egne sig dårligt). Kan et sådant stykke billedhuggerarbejde have været fremstillet på stedet? Teoretisk set er det vel ikke absolut utænkeligt. Men hvis man virkelig lod sig nøje med, eller måske oven i købet foretrak, hvad en lokal kunstner

kunne præstere i en lokal stenart, hvor er da dette kuriosum blevet af? Ikke en stump er fundet, der kunne stamme fra en sådan figur, og ville mon nogen kunstinteresserede usurpator føle sig fristet til at bortføre et provinsielt arbejde i tarveligt materiale? På den anden side har det været en kostbar affære at fremskaffe et førsteklases kunstværk. Til bronzestøbning i stort format krævedes særlige eksperter, som næppe fandtes på øen, der efter arkitekturen at dømme heller ikke ligefrem har været overrendt af håndværkere af pålidelig græsk skoling, og sten af kvalitet måtte skaffes langvejs fra. Det forekommer mig da på forhånd mest sandsynligt, at kultbilledet er blevet importeret fikt og færdigt som gave fra én af øens protektorer, hvorefter det er blevet overladt til den billige lokale arbejdskraft at gøre sig umage for at skabe en nogenlunde værdig arkitektonisk ramme omkring mesterværket. Hvis et drilsk forsyn skulle vælte denne hypotese ved under den næste kampagne at lade en kæmpestatue af hidtil uset bondskhed dukke op af jorden, ville det dog ikke desto mindre være et positivt resultat. – Intet tyder på, at der skulle have været vinduer indtil cella'en. Vi tør sikkert gå ud fra, at kultbilledet har stået mørkt, kun svagt beskinnet af den smule dagslys, der slap ind igennem den 158 cm brede døråbning ud til forhallen. I den velbevarede dørtærskel findes mærkeligt nok ingen huller til dørtappe, og der mangler også en anslagsfals. Enten har der slet ingen døre været (forhæng?), eller også må der have været indsat særskilte tærskler og sidestolper af sten eller træ.

Endelig templets facade, som heldige fund af repræsentative enkeltblokke har gjort det muligt at rekonstruere i de vigtigste detaljer (fig. 9). På stylobaten forefandt in situ to søjlebaser. Den sydligste er komplet og består af 3 separat udarbejdede led: nederst en firkantet stenplade, derpå et cirkulært fodstykke dekoreret med bladornamentik af en art, som kendes fra Achemenidernes arkitektur (Persepolis og Susa) og øverst en lav rund skive (fig. 10). Sidstnævnte led mangler på den nordligste søjlebasis. På det ornamenterede fodstykke fandtes her ved udgravningen en sekundært opstablet søjletromle. Men et fragment af

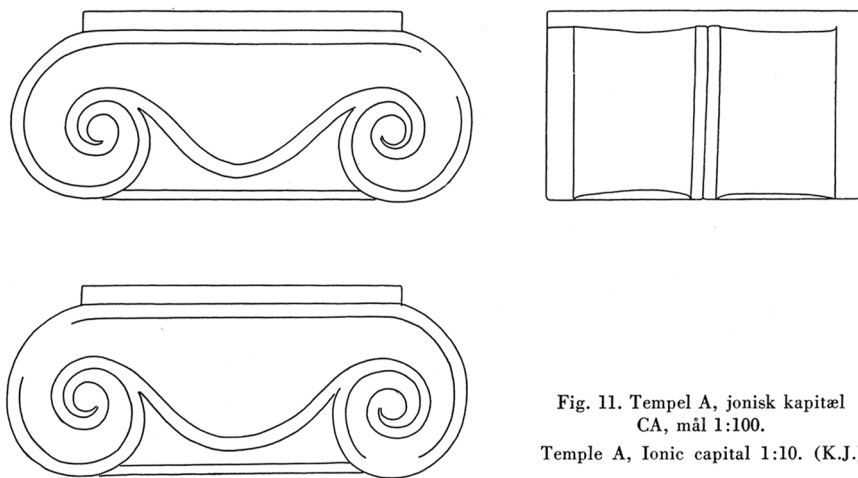
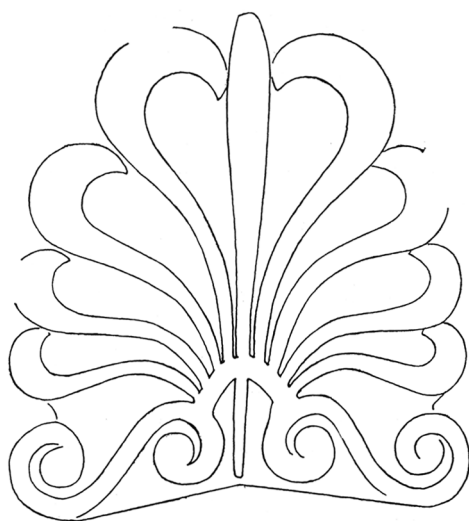

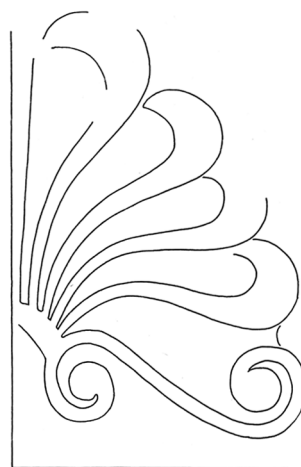
Fig. 11. Tempel A, jonisk kapitæl
CA, mål 1:100.
Temple A, Ionic capital 1:10. (K.J.)

EC

EF

AD

AM

Fig. 12. Tempel A, midterakroter EC og sideakroterer AD og EF kombineret med gesimshjørneblokken AM. 1:10.

Temple A, central acroterion EC and lateral acroteria AD and EF with cornice angle block AM. 1:10. (K. J.)

den manglende skive er dukket op i cella'en. På oversiden af begge skiver findes en let opkant, der åbenbart markerer den nederste søjletromles diameter (45 cm), og denne diameter er væsentligt større end den bevarede tromles (42,6 cm forned). Den nederste tromle må derfor have været forsynet med en lille vulst forneden, der dannede en passende overgang mellem basis og søjleskaft. Søjleens totale højde må skønnes, men meget heldigt er det ene af kapitælerne bevaret for os (fig. 11). Det fandtes liggende på forhallens gulv. Kun antekapitæler savnes.

En kombination af alle disse elementer giver det overraskende resultat, som er vist på fig. 9. Mens basis som sagt er i persisk stil, ligner kapitælet med dets spiraler udarbejdet i meget fladt relief jo nærmest et kapitæl af jonisk, altså græsk, type. Tør man måske ligefrem tale om en persisk-græsk blandings-

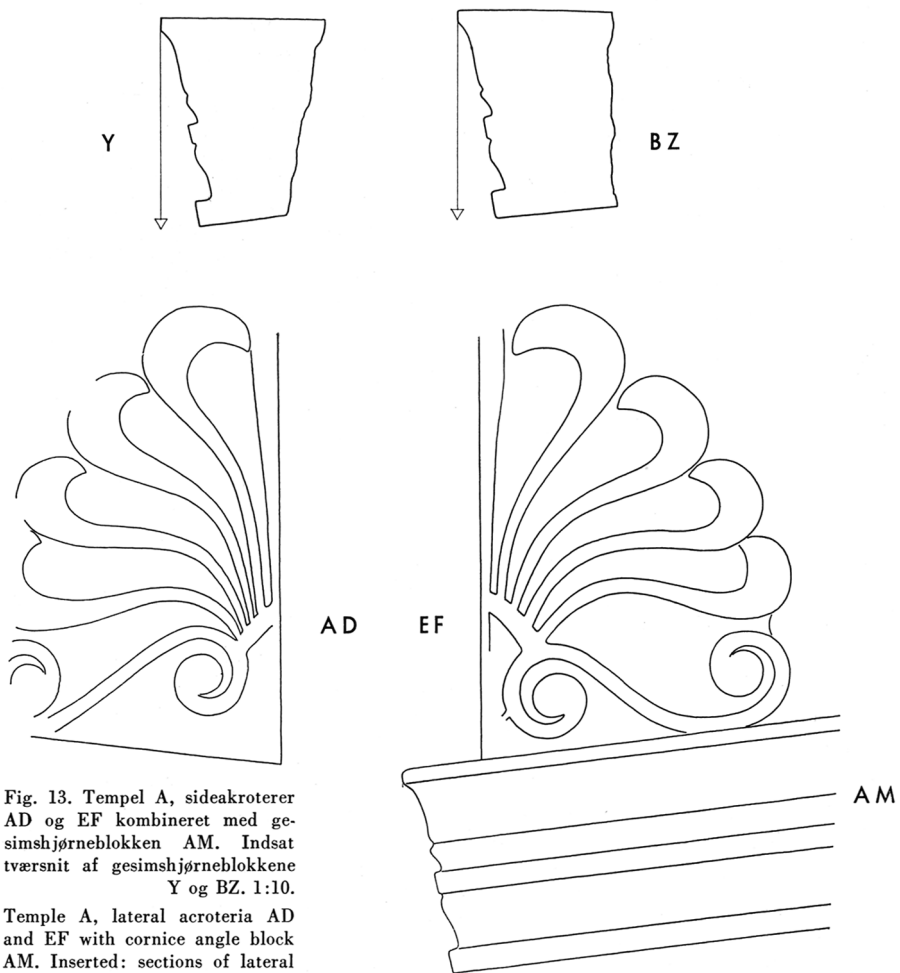

Fig. 13. Tempel A, sideacroterer AD og EF kombineret med gesimshjørneblokken AM. Indsat tværsnit af gesimshjørneblokkene Y og BZ. 1:10.

Temple A, lateral acroteria AD and EF with cornice angle block AM. Inserted: sections of lateral cornice blocks Y and BZ. 1:10.
(K. J.)

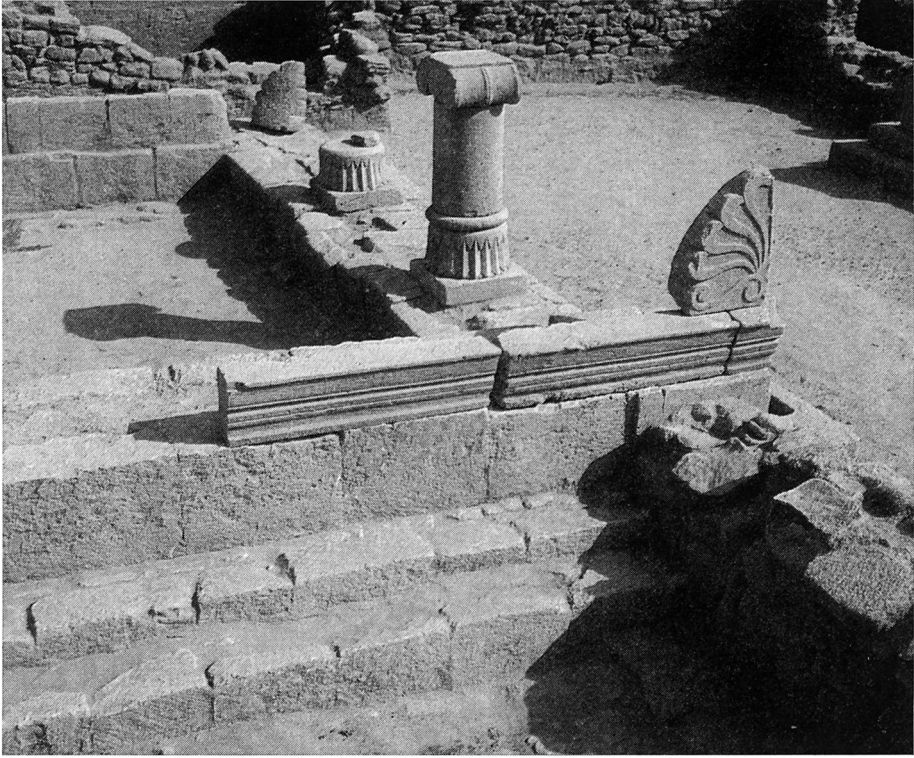

Fig. 14. Tempel A set fra siden. I forgrunden annex mod tempel B og gesimsblokke med akroter (indskriftens basis med taphul skimtes foran anten), i baggrunden th. mure tilhørende den bygning, hvori møntfundet fandtes nedgravet.

Temple A viewed askance. In the right background walls belonging to the house, in which the coin hoard was found. (K. J.)

stil? Næppe. Rigtigere vil det nok være at betragte fænomenet som en arkitektonisk caprice efter de forhåndenværende søms princip. De persiske fodstykker er åbenbart genanvendte og sikkert hentet fra ruinerne af en ældre bygning på øen i gennemført persisk stil. Dette fremgår dels af materialet, en mørk importeret stenart, der adskiller sig stærkt fra den omtalte lyse kalksten, som er anvendt til alle øvrige dele af templet, inklusive resten af søjlerne, dels af en iagttagelse, der blev gjort i forbindelse med en nærmere undersøgelse af søjlebaserne: på oversiden af fodstykkerne fandtes rigelige rester af den begagtige masse (asfalt), hvormed de havde været fæstet til de oprindeligt tilhørende søjleskafter³). Traditionen fra tiden under persisk overherredømme før Alexander har åbenbart endnu ligget øens håndværkere i blodet, da de græske stilarter blev moderne på disse fjerne strøg, selv om man ikke kan tale om nogen virkelig aktiv indsats for at videreføre førgræsk byggeskik.

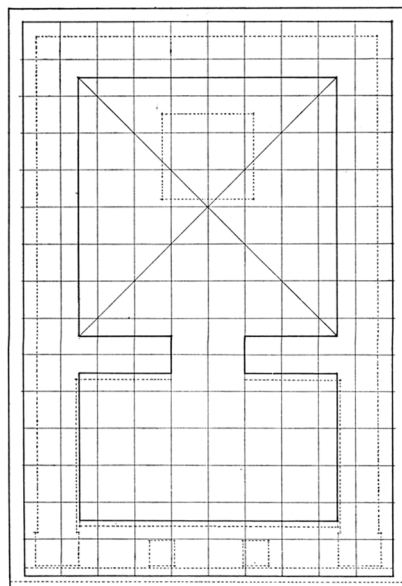
Af bjælkeværket – arkitraven – over søjlerne er intet fundet, men derimod ved et sært tilfælde samtlige de palmetteprydede opsatser (akroterer), der oprin-

delig var anbragt på toppen af tempelfrontens gavl, både den midterste (fundet nedstyrtet ved siden af den nordligste søjle, se fig. 4 x-x) og de to hjørnestykker, ligesom det har været muligt at identificere to hele stykker og et fragment af tagets gesims (fig. 12-14). Akrotererne hvilede direkte på den skrånede gavlgesims og var derfor skråt tilhuggede forneden. Gavlens hældning fremgår af et vinkelformet indsnit i midterstykkets bundflade. Af gesimsstykkerne blev den ene hele blok (Y) fundet i cella'en bagved kultbilledet, og den anden (BZ) lå sammen med fragmentet af en hjørneblok (AM) i nærheden af templets sydøsthjørne, hvor de hørte til. Alle tre bærer samme lidt kluntede profil på forsiden, men adskiller sig i visse andre henseender, der giver nøglen til deres bestemmelse. Y og BZ, der begge er 108 cm lange, har ligget på templets langside, idet den påfaldende divergens mellem oversidens og undersidens planer (særlig tydelig på Y) forklares ved, at toppen af muren, hvorpå de hvilede, var affaset parallelt med gavlens hældning. På begge tilstødende sider af hjørneblokken er profilet det samme, men dets hældning fremover tydeligt forskellig, og denne forskel udlignes først, når blokken tippes lidt skråt i forhold til det horisontale plan, svarende til gavlens vinkel (fig. 13). På denne blok er overside og underside parallelle, og bagsiden er nogenlunde plan, mens den på Y og BZ er meget ujævn. Stenenes ringe dybde viser, at gesimsens fremspring må have været ganske ubetydeligt, kun nogle få cm, og det er derfor tvivlsomt, om der fandtes nogen egentlig vandret gesims til lukning af gavlfeltet. Et mindre profil ved arkitravens overside turde have været tilstrækkeligt til at markere overgangen til tagkonstruktionen.

I ingen af blokkene findes spygatter eller blot simple gennemboringer til afledning af regnvand fra taget, og det er ikke ganske sikkert, at der til frontens trekantsgavl har svaret et rigtigt gennemgående saddeltag af den græske type.

Fig. 15. Tempel A, grundplan (stiplet linie) indtegnet på baggrund af et net bestående af kvadrater med 80 cm (= 2½ fod à 32 cm) som sidelængde. Øverste trin, hvorpå murene og søjlerne hviler, måler 10×ca. 15 kvadrater (forhold 2:3), cella'en 7×7 og forhallen 4×7 kvadrater. Planen afviger noget fra kvadratnettet, men ikke mere end at dette godt kan tænkes at have været anvendt som grundlag for en teoretisk plan (tyk streg).

Temple A, plan (dotted) fitted into a network of squares of 80 cm (= 2½' of 32 cm). The cella measures 7×7, the porch 4×7, and the upper step of the crepidoma 10×ca. 15 squares (appr. as 2:3). (K.J.)

Tagtegl er der ikke fundet nogen af, så det er ikke usandsynligt, at taget har været fladt, bestående af ét eller flere lag rafter dækket med palmebladsmåtter og ler. I så fald har gavlen altså været betragtet som et rent attrapestykke.

Templets dekorative virkning understregedes på græsk maner ved bemaling i stærke farver. På akrotererne tegnede palmettebladene sig mod en kraftig rød baggrund (der findes tydelige farvespor på sideakroteret EF), og man tør formode, at kapitælernes joniske snirkler har været fremhævet på akkurat samme måde. Andre farver blev sikkert også anvendt, men af dem er der ikke påvist sikre rester.

Man tænker sig ikke umiddelbart, at et så forholdsvis upræcist udført bygningsværk som tempel A kan have været planlagt med nogen større akkuratesse. Dog kan det næppe være helt tilfældigt, at cella'en er nøjagtig kvadratisk, $5,60 \times 5,56$ m, og dette forhold tyder på, at der alligevel ligger visse kalkulationer til grund for bygningens planudformning. I fig. 15 er antydnet en enkelt mulighed – et udkast på basis af et kvadrantet bestående af $2\frac{1}{2}$ fods enheder »1 fod = 32 cm), som det kendes fra Alexandertidens monumentalarkitektur i de gamle græske områder⁴).

Foran templet lå som sagt det tilhørende alter (fig. 6–7). Størstedelen af dets trinformede underbygning er bevaret, desuden en del af altrets kærne, der ligesom i kultbilledets basis bestod af sammenstampet ler og stenhugningsaffald. Denne fyldmasse var udvendigt beklædt med stenplader, hvoraf der er fundet flere stykker i nærheden (U, AS, AU, EB), af forskellig længde, men af omtrent samme tykkelse og alle af 57 cms højde. Ovenpå disse må der have hvilet et afdækningsskifte – alterbordet – og opbygningen afsluttedes af palmetteprydede gavle ved smalsiderne, og muligvis også en lav skærmende skranke langs den østvendte langside (fig. 9, 16–17). Begge gavlstykkerne er fundet (AF og CB

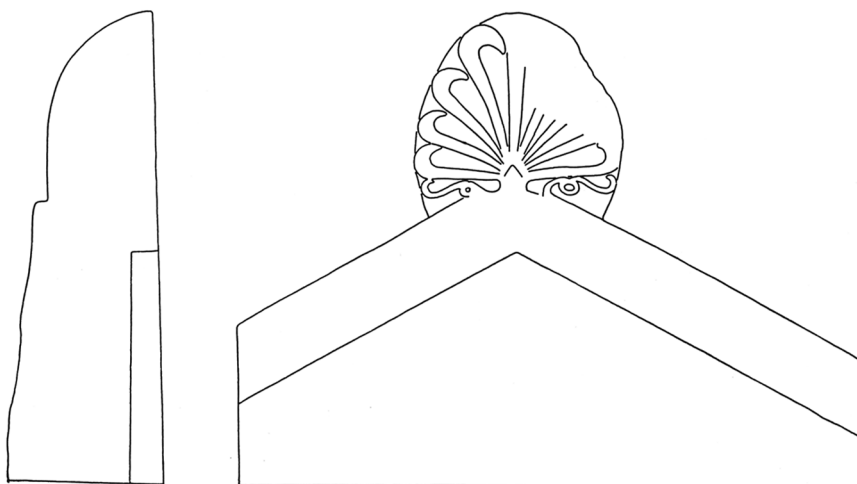

Fig. 16. Gavlstykke fra tempel A's alter AF, 1:10.
Ornamented gable from the altar of temple A, AF, 1:10.

+ CD) tæt ved deres oprindelige plads. Alterets udstrækning forneden er $4,50 \times 2,48$ m.

Umiddelbart bagved tempel A's cella fremkom på én af kampagnens første dage et fragment af et lille kapitæl af dorisk type (Z), og noget senere et lignende bedre bevaret i området på den anden side af bymuren (CE fig. 18). Den bygning, hvortil disse dele må have hørt, blev imidlertid først lokaliseret ved kampagnens afslutning, hvor det lykkedes at spore det deminutive trinfundament under den ene langside, ca. 3 m syd for og parallelt med tempel A (fig. 3). Det var da for sent at indlede videre efterforskninger i denne retning. Foreløbig kalder vi denne bygning tempel B, og forventer i næste omgang at finde et sidestykke til tempel A i mindre målestok, blot med doriske i st. for joniske kapitæler. Hertil hører formodentlig også to mindre hjørneakroterer, der er fundet foran tempel A og inde i dets forhal (AE og AQ). Mellemrummet mellem templerne er spærret af en forbindende tilbygning opført af brudsten i lermørtel, og oprindelig dækket af et pudslag. Gulvet i dette aflukke, hvortil adgangen endnu ikke er fundet, udmærker sig ved at være belagt med stenfliser (fig. 5, z-z, 14), men disse er ganske vist uregelmæssige af form og langt fra så soignerede som dem i tempel A's cella. En nærmere omtale af de forskellige husrester, der er fundet omkring tempel A, samtidige og senere, må vente til mere er kommet frem. Og vi tør håbe, at videre udgravninger også vil gøre det muligt at give en forklaring på et antal løse arkitekturblokke, hvis tilhørsforhold endnu ikke har kunnet fastslås.

Men alt i alt har vi allerede nu stof nok til at drage en hel del vigtige konklusioner: På det hellenistiske Failaka eksisterede der en lokal bygmesterskole, som var vant til at arbejde med forholdsvis enkle redskaber i et blødt og letbearbejdeligt materiale, og som lod sig inspirere af et vist kendskab til den

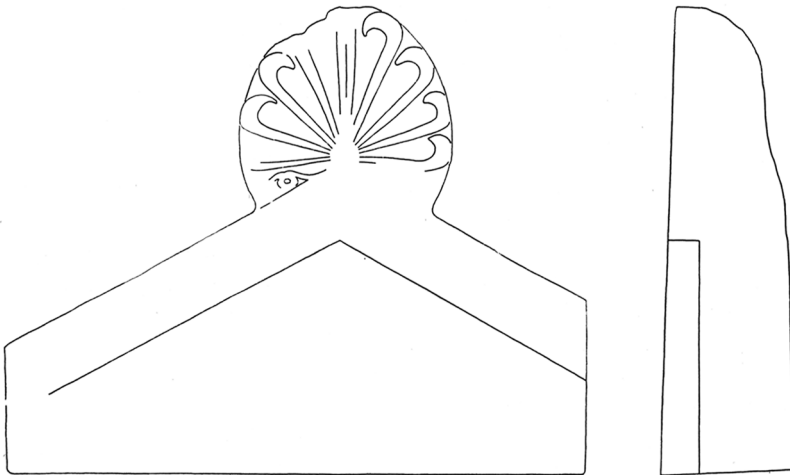

Fig. 17. Gavlstykke fra tempel A's alter, AG+CD+CB, 1:10.

Ornamented gable from the altar of temple A composed of the fragments AG, CD and CB, 1:10.

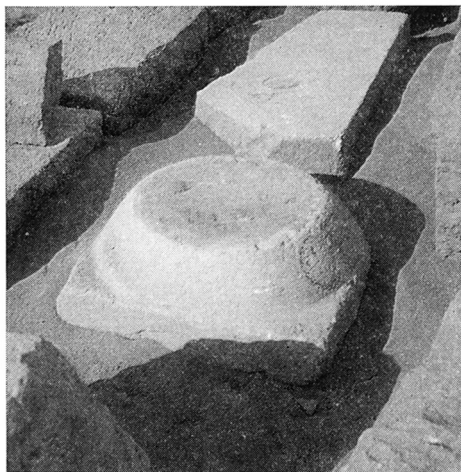

Fig. 18. Dorisk kapitæl CE fra tempel B.
Doric capital CE from temple B. (K. J.)

græske arkitekturs formale repertoire. Et kendskab, som synes at have beroet mere på synsindtryk fra rejser til større byer⁵⁾ end på slaviske studier af forhåndenværende stilrene monumenter, thi sådanne fandtes sikkert slet ikke på øen. På dette grundlag fremstod, i lighed med dekorativt bondehåndværk, en art arkitektonisk almuekunst, hvori den hellenistiske arkitekturs plastisk føjle detailler forenkledes og blev forsimplet til en rent lineær ornamentik: således palmetterne på templerne A og B's akroterer, tempel A's joniske kapitæl, palmetterne på alterets akroterer, og guirlanderne på den endnu hjemløse blok, der gav navn til Albrechtsens artikel i Kuml 1958 s. 172 ff (smst. fig 4-5). Alt er flademæssigt anlagt som i det klassiske Grækenlands frontalt og to-dimensionalt bestemte facadekunst. Man lod sig nøje med at aflure den fremmede byggeskik dens mest overfladiske ejendommeligheder og fik slet ikke farten af den interesse for den tredie dimension, for arkitekturen som skulptur betragtet, der havde udviklet sig i tiden mellem Perikles og Alexander. Men heller ikke linieføringen er altid lige vellykket. Bedst i palmetterne, betydeligt slappere på kapitælet og på blokken med guirlanderne.

Det er ikke nemt at placere denne provinsielle arkitektur i tid og milieu. Nok er palmetternes stærkt svungne og tilbagebøjede bladspidser typisk hellenistiske, men dermed er ikke givet nogen datering, der kan tilfredsstille historikeren, udover en *terminus post quem*, som nogenlunde falder sammen med Alexanders levetid⁶⁾. Noget lignende gælder de doriske kapitæler, hvis pude (echinus) i modsætning til den klassiske type har en let konvex kurve. Det joniske kapitæl synes at være en stærkt forenklet efterligning af den for det 4 årh. karakteristiske lilleasiatiske type. Forbindelseslinien mellem de to voluter i fronten er trukket nedad i en overdrevet, næsten guirlandeagtig bue, som griber ind over det felt, der normalt ville være udfyldt med et æggestavsornament, og voluterne hænger ikke frit ned, men holder sig helt indenfor kapitælblokkens kubus. Til den enkle dobbeltvulst, der udgør sidernes eneste dekoration, findes paralleller allerede fra tidligklassisk tid⁷⁾, om ikke før, og i overensstemmelse med

de fra det 5 årh. gældende normer er den let forhøjede bæreflade på kapitælets overside (abacus) nøjagtig kvadratisk (42×42 cm). Hellenistisk smag for det modsætningsfyldte viser sig igen i den påfaldende kontrast mellem slanke søjler og svære anter, som de klassiske arkitekter i reglen undgik⁸). Taggesimsens profil er sammensat af to enkeltprofiler, en *cyma recta* foroven og en *cyma reversa* forneden. *Cyma recta* anvendes oftere til sima (tagrende) fra omkring midten af 4. årh. f. Kr., og er altså her på sin plads⁹). Men dens kombination med en *cyma reversa*, der normalt ligeledes bruges til at markere en øvre afslutning i en eller anden arkitektonisk sammenhæng, strider mod vanlig græsk praxis, virker ulogisk. Dette kompositum må sikkert tilskrives de lokale bygmestres opfindsomhed, eller rettere deres mangel på en dybere forståelse for den græske arkitekturs syntaktiske principper.

Endelig tempel A's alter: til denne type med de stejle sidegavle findes træffende paralleller fra hellenistisk tid¹⁰) (fig. 20), men en nøjere tidsbestemmelse lader sig vanskeligt gennemføre.

Dateringsproblemet må altså søges løst på anden vis. De store mængder lokal, glaseret keramik, der er fundet, vil nok kunne være af nogen værdi i så henseende, når den er blevet endeligt klassificeret, og det samme gælder de øvrige småfund: terrakotter, lerlamper og enkelte småmønter. Men det er trods alt tvivlsomt, om dette kan føre til sikrere holdepunkter for stedets kronologi end det, der allerede er faldet i expeditionens turban med det s. 199 omtalte samlede møntfund. Det drejer sig om et depot af sølvpenge, der ifgl. Mørkholm

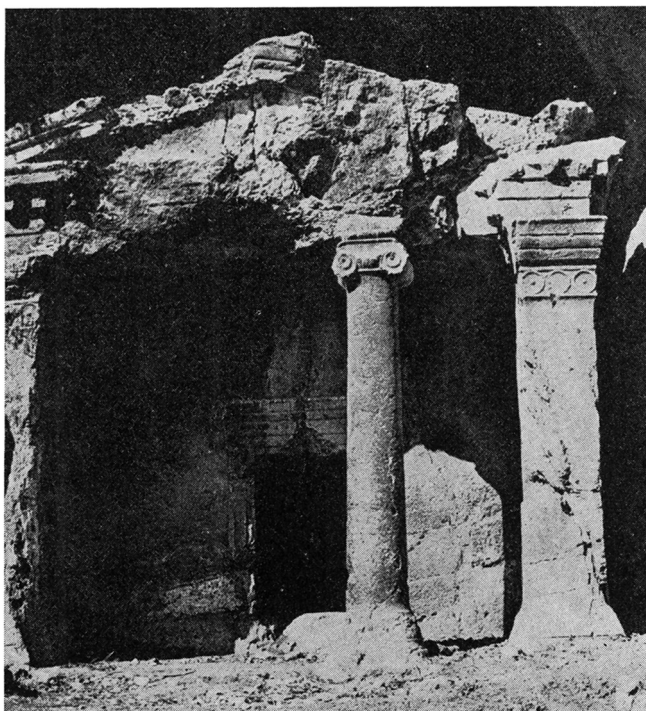

Fig. 19. Karisk klippegrav fra Idyma.
Front of rock-cut tomb at Idyma, Caria (repr. from L. Robert, *Études Anatoliennes* (1937) pl. XXXVI).

må være nedlagt i tiden omkring år 200, og det er fundet skjult i gulvlagene i et hus, der tydeligvis er opført på et noget – men ikke meget – senere tidspunkt end tempel A og dets alter (fig. 3 og fig. 5, z-z, mærket *). Husets mure hviler ovenpå det tynde gipslag, der udgjorde den første belægning på den åbne plads mellem tempel og alter og som i niveau svarer til begges nederste fundamenttrin. Disse anlæg stammer altså fra tiden før 200. Men spørgsmålet er så, om den store indskriftsstele, der var opstillet foran templets sydlige ante, lader sig endnu sikrere datere? Her fandtes in situ en stenbasis hvilende på det nederste trin, lidt bredere end trinnet og derfor fortil understøttet af en stenpakning svarende til trinnets højde (fig. 14). Et stort firkantet taphul i oversiden måtte åbenbart være beregnet til forankring af en ganske velvoksen indskriftsstele, men det var alligevel en overraskelse, da denne stele (CF) omsider kom for dagen – 7–8 m længere mod øst (fig. 3, fig. 5, y-y).

Den lå næsten vandret, i et niveau godt $\frac{1}{2}$ m over nederste altertrin, åbenbart slæbt bort i hel tilstand, men derefter, da man opgav at slæbe den videre, slået i flere større stykker. Lykkeligvis var kun nogle enkelte af disse stykker ført så langt væk, at de ikke kunne findes. Andre fragmenter lå i nærheden og kunne alle, på ét nær, sættes på deres rette plads. Overfladen viste sig at være meget medtaget af slid og forsætlig mishandling, og det blev en stor opgave for Konservator Lange-Kornbak at samle og konsolidere det hele på en sådan måde, at transport blev mulig (fig. 22). Da denne prekære side af sagen var klaret på bedste vis, blev der taget aftryk ved hjælp af »Latex«. Dette aftryk er siden brugt til fremstilling af en kopi. Originalen blev ved kampagnens slutning fløjet i helikopter til Kuwait og under megen opmærksomhed opstillet i byens museum, hvor den forståeligt nok vil blive præsenteret som et nationalt monument.

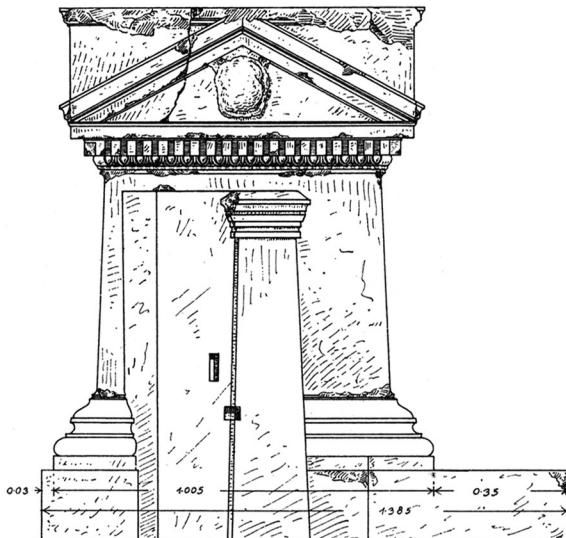

Fig. 20. Gavlalder fra Prienes theater.

Altar from the theatre of Priene (repr. from A. v. Gerkan, *Das Theater von Priene* (1921) Tf. XII).

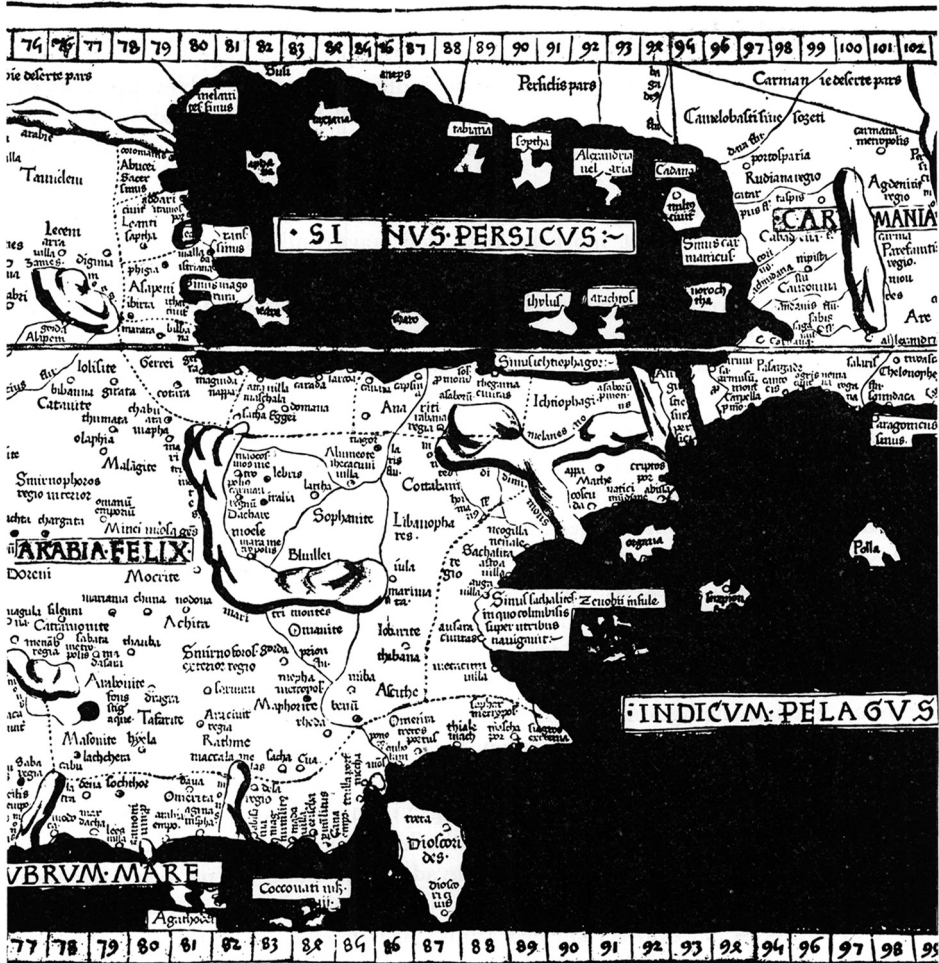

Fig. 21. Geografen Ptolemæus' kort over den persiske havbugt. Ikaros (Icara), Tylos og Arathos ligger på længdegraderne 82/83 og 90/93.

Ptolemaeus' map of the Persian Gulf. Ikaros (Icara), Tylos and Arathos are situated on the 82/83 and 90/93 degrees of longitude, respectively (repr. from Claudius Ptolemaeus, *Cosmographia* 1482, Inc. 3417 of the Royal Library at Copenhagen).

Stenen er lavet af samme porøse materiale som templet. Den måler 116 cm i højden, 61,3–62 cm i bredden (mod sædvane bredest foroven) og indtil 16 cm i tykkelse. Tappen forned er 9,5 cm høj og 21,4 cm bred. Indskriften dækker næsten hele forsiden. På smalsiderne er der ingen spor af bogstaver, og bagsiden er kun råt tilhugget, med opstilling mod en bagvæg for øje. Den 44 linier lange tekst er ved et mellemrum svarende til en linie delt op i to hoved-afsnit: 1. 1–6 og 1. 8–44. Til venstre er holdt en smal lodret margin, mens linierne til højre for det meste er ført så langt ud til kanten, som det har været muligt, idet man åbenbart gerne undgik at dele ordene (dette er kun

sket i de 7 linier 11, 18, 19, 25, 31, 32 og 34). Indridsede vandrette streger med en gennemsnitlig afstand af 2,4 cm har hjulpet stenhuggeren til at holde et nogenlunde jævnt liniemellemrum, og de indhugne bogstaver blev gjort extra letlæselige ved bemaling med rød farve. Bevaringstilstanden fremgår af fig. 22. Mange bogstaver er helt gået tabt, og mange er så udviskede, at de har været yderst vanskelige at tyde.

Et fotografi af det gennemlyste gummiaftryk, hvor alle fordybninger gør sig bemærket ved en noget mørkere tone end baggrundens, har været til stor hjælp (fig. 23). Udfyldningen af lakunerne vanskeliggøres af skriftens uregelmæssighed, bogstavernes meget varierende størrelse og indbyrdes afstand. Teksten er åbenbart først tegnet op med en art forstørret håndskrift som i flere henseender kan minde om den, der benyttedes til alm. brevskrivning på papyrusruller.

En udførlig begrundelse for læsning og supplerung er givet i appendix s. 194 og i fig. 24–25. Indskriften lyder i experimentel oversættelse, med de rekonstruerede dele i parentes, som følger:

»Anaxarchos hilser indbyggerne (på Ikaros). Nedenfor (har vi skrevet) en kopi (til jer) af det brev, (som) Ikadion (har sendt) os. Såsnart (I har modtaget) brevet⁵, skal I skrive (det op på en stele) og lade (den) henstå i helligdommen. År (73?), d. (2)7 (i måneden) Artemisios. Farvel.

Ikadion hilser Anaxarchos. Øen Ikaros ligger kongen på hjerte¹⁰, især fordi hans forfædre satte sig for at indvie... og at fremme (planerne vedrørende) Soteiras helligdom. Og de skrev til embedsmændene om at føre sagen videre. Men disse lod den ligge, enten fordi det ikke tillodes dem¹⁵, eller af (hvilken) grund (det nu kan have været). Men efter at kongen har skrevet til os, har vi (omgående) taget affære, og vi har (derhos) berammet... en sportsfest, og (beskikket 10 præster) til at afholde den i overensstemmelse med kongens²⁰ og hans forfædres ønsker, og hvad angår både de på øen (boende) tempeltjenere og de øvrige (indbyggere). (Der skal bringes) ofre(?) ... ved Soters ... og øens ... skal slå sig ned (omkring) dennes (helligdom?). Man må under ingen omstændigheder trænge sig frem(?) ... men det påhviler ... at sørge for, at folk ... og får erstatning (hvis de under ...) forulempes, og at de ikke³⁰ drives bort, hvis nogen af dem skulle ønske at (kultivere) øens jord ved at opdyrke og beplante haver lejede (af dem selv). Der skal være (garanti for ejendomsretten) og frihed for afgifter i samme udstrækning som³⁵ Kongens forfædre selv tilstod, (for alle) der begiver sig ud til øen og til (det overfor liggende Ar)abien. Tillad ikke, og (se) ikke (gennem fingre med at man tager sig friheder) derudover, hvis ... (nogen af) de udskibende ...⁴⁰, for at det ikke skal ske, at man gør sig skyldig i (overtrædelser af de nævnte påbud). (Man skal modtage) brevet (ved udbringning med direkte) skibsforbindelse og skrive (det) op (på en stele) i helligdommen ... År 73(?), d. 17 (i måneden) Artemisios. Farvel.«

Failaka er altså – hvad man tidligere måtte lade sig nøje med at formode – virkelig identisk med den antike ø Ikaros. Geografen Strabo (64 f.–19 e. Kr.) har således ganske ret i sin bestemmelse af Ikaros' beliggenhed: Når man, som han siger¹¹), sejler golfen rundt med fastlandet på sin højre side (modsat

urets visere), møder man Ikaros *efter* at have passeret det mesopotamiske delta, og længere fremme kommer man til byen Gerra, 2400 stadier (= ca. 425 km) fra Ikaros, og til øerne Tyros og Arados, der ligger godt og vel 10 dages sejlads fra byen Teredon ved Eufrats munding. Tyros må efter Strabo have været den anseligste af disse to, berømt for sit perlefiskeri, og der kan ikke være tvivl om, at Arrian i sin beretning om den af Alexander den Store udsendte søexpedition til Arabien¹²) med navnet Tylos sigter til nøjagtigt den samme ø. Arrians samtidige, geografen Ptolemaios (2 årh. e. Kr.), taler om Tylos og Arathos¹³), og da l-r og d-th jo er meget nært beslægtede konsonanter, kan den ene stavemåde sikkert være ligeså rigtig som den anden (se fig. 21). Strabo har blot fæstet sig ved den, der bedst støtter hans teori om disse lokaliteters føniskiske oprindelse. Efter Strabos og Arrians vidnesbyrd var Tyros-Tylos den betydeligste af øerne langs den arabiske side af den persiske havbugt og må derfor, som også alm. antaget, være identisk med det nuværende Bahrain. Den opgivne afstand til Eufratmunden, 10 dages sejlads, stemmer godt med denne antagelse, idet en dagsrejse på op til et halvt hundrede km vel ikke kan siges at være uoverkommelig i disse farvande. At den kun lidt mindre distance fra Ikaros til Tylos selv under de gunstigste vindforhold skulle kunne tilbagelægges i løbet af ét døgn (en dag og en nat), som Arrian påstår, er derimod svært at tro. I så fald ville det være nødvendigt at skyde en fart på ca. 18 km i timen eller omkring 10 knob, hvilket er godt det dobbelte af normal god sejlskibsfart og endda slår de overleverede rekorder: Gades (Cadiz) – Ostia på 6 dage, og Alexandria – Puteoli (Pozzuoli) på 8 dage (Plin. H. N. 19, 3–4). Men det er igen rigtigt, når Arrian siger, at Ikaros lå ret nær ved Eufrats munding, og den opgivne afstand 120 stadier (= ca. 21 km) er så nøjagtig som man med rimelighed kan vente.

Af indskriften fremgår, at Ikadion har modtaget et brev fra kongen – der siges ikke hvilken konge – og under henvisning til dette brev skriver han så til Anaxarchos og meddeler denne, hvad Kongen har forordnet vedrørende øen Ikaros. Hvorefter Anaxarchos expederer brevet videre til indbyggerne på Ikaros med en meget kort følgeskrivelse, der viser at hans opgave udelukkende er den at sørge for, at Ikadions brev når frem til øen og at kongens ordre bliver bekendtgjort og effektueret. At Anaxarchos ikke selv sidder på øen, fremgår af l. 4 »så snart som I har modtaget brevet osv.«, hvis rekonstruktion trods den store lakune må regnes for sikker. Anaxarchos har altså bestyret et område, der også omfattede øen Ikaros, og sandsynligheden taler da for, at han som repræsentant for kongen havde sit embedssæde i en af byerne langs den persiske havbugt. Ikadion må da antages at have været Satrap for det landskab, hvortil denne by hørte, dvs. enten Mesopotamien (hovedstad Seleukia ved Tigris) eller Susiana (hovedstad Susa eller Seleukia ved Eulaios), og kongen er selvfølgelig én af Seleukiderne, efterkommerne af den Seleukos, der arvede Alexanders østligste erobringer. Landskabet Persis (hovedstad Persepolis) ligger for sydligt til at kunne komme i betragtning, og den arabiske side af den persiske havbugt kan man også se bort fra. Den arabiske halvø som helhed var i oldtiden en art ingenmandsland. Arabernes ligeegyldighed overfor Alexander havde forbavset og tirret ham, men hverken han eller hans efterfølgere fandt nogen teknisk mulighed

Fig. 22. Ikarosindskriften fotograferet i strejflys, mål ca. 1:6.

The Ikaros inscription, ca. 1:6 (phot. Lennart Larsen).

Fig. 23. Optagelse af den gennemlyste rågummikopi. De mørke vandrette striber stammer fra overlappningen af de gazestrimler, hvormed gummi-lagene er forstærket på bagsiden. Billedet viser adskillige bogstavrester, som ikke ses på alm. foto og giver også et særlig klart indtryk af skrift-formerne.

“Latex” cast of the Ikaros inscription penetrated by daylight showing particularly well the characteristics of the alphabet (partly obscured by horizontal bands of textile reinforcement) (phot. Thomas Pedersen and Poul Pedersen, Århus).

for i bogstavelig forstand at indlemme det vældige »Arabia Felix« med dets uhyre ørknør, og bringe det under administration. Ptolemæerne i Ægypten og Seleukiderne var begge lige interesserede, men måtte indskrænke sig til at konkurrere om de fordele, der kunne vindes gennem fredelige handelsforbindelser. Der har eksisteret græske handelsstationer flere steder langs den arabiske kyst, men kun som isolerede udposter hvis kontakter med den græske verden ligesom Ikaros' nødvendigvis måtte være af rent maritim karakter.

Man tør da formode, at Anaxarchos holdt til et sted på kystlinien mellem det mesopotamiske delta – Eufrats og Tigris' udløb – og Susianas østlige grænse, floden Oroatis. På denne strækning noterer de antike geografer ingen nævneværdige bebyggelser udenfor selve deltaområdet, men til gengæld flere netop på dette sted. Ved Tigris lå byen Ampe, hvortil perserkongen efter erobringen af Milet forviste den overlevende græske befolkning (Herodot VI, 20). Strabo omtaler, som ovenfor nævnt, byen Teredon¹⁴), og Ptolemaios og Plinius d. Ældre nævner en åbenbart ret betydelig lokalitet ved navn Charax, der muligvis var anlagt af selveste Alexander¹⁵).

Hvad Ikadion angår, kan vi måske af hans og Anaxarchos' dateringer slutte os til afstanden mellem disse to mellemmand. Ikadions brev er dateret d. 17. i måneden Artemisios, og hvis indskriften taler sandt, må det være blevet expederet videre endnu i samme måned. Af den tocifrede dato under Anaxarchos' brev er dog kun det sidste tal 7 bevaret, og man kan derfor supplere både 17 og 27. Det er imidlertid ifølge sagens natur utænkeligt, at begge breve, både det egentlige og følgeskrivelsen er affattet og underskrevet på den samme dato. Hvis der virkelig har stået 17 begge steder, må det bero på en fejlskrivning, som er opstået enten da Anaxarchos' skriver kopierede Ikadions brev, eller da indskriften blev hugget på Ikaros. Nok er der ingen særlig grund til at antage, at oldtidens administration var væsentlig mere effektiv end nutidens. Det kunne vel tænkes, at en sag blev forlagt både éet og to år. Men det skulle være et sært træf, om brevet havde været *præcist* ét (el. flere) år undervejs. Hvis imidlertid Anaxarchos' følgeskrivelse er dateret d. 27., er der højst forløbet 10 dage mellem de tidspunkter, hvor Ikadion skrev under og Anaxarchos sendte kopien af Ikadions brev videre til Ikaros. Et ilbud kan nå langt i dette tidsrum. Dog tyder brevet indhold ikke på, at det hastede stærkt. Det ligger nærmest at antage, at det er blevet befordret af datidens regulære postvæsen. Perserkongerne havde i deres tid opbygget en organiseret posttjeneste til brug for rigets administration, og dette postvæsen blev overtaget af de hellenistiske konger. Det græske ord for postbud »angaros« er i virkeligheden et persisk låneord. Langs hovedvejene var der med regelmæssige mellemrum, svarende til en normal dagsrejse til hest, anlagt poststationer, hvor de beredne postbude tog ind og skiftede heste. Der regnedes med en dagsrejse på 5 persiske parasanger eller omkring 150 græske stadier svarende til ca. 26½ km. 10 dage kunne altså bringe et brev ca. 265 km fremad, hvilket er noget mere end den direkte afstand mellem Susa og deltaet, men kun godt det halve af distancen fra deltaet til Seleukia ved Tigris¹⁶). Det er nok tvivlsomt, om en eventuel postbåd nedad Tigris ville have kunnet skyde større fart end ryttere på landjorden. Navigation på floder har sine specielle vanskeligheder i form af mudderbanker

o.l., der må omgås. Ovenstående udregninger taler da snarest for, at Ikadion sad i Susa. Han må have været en prominent herre, men kendes i hvert fald ikke i egenskab af statholder fra andre af de til dato tilgængelige historiske kilder.

Ikadions brev er udfærdiget af ham selv eller af hans eget kancelli, men anledningen til dets affattelse er åbenbart et brev, han har modtaget fra »Kongen«. Når Ikadion ikke simpelthen har sendt dette brev videre, må grunden være den, at det har behandlet flere forskellige emner udover hvad der specielt angik Ikaros. Det er kommet Kongen for øre, at visse forordninger, som allerede udstedtes af hans forgængere i embedet, aldrig nogensinde er blevet ført ud i livet, endskønt man havde sendt besked til den lokale administration om at tage affære, »enten fordi det ikke var dem muligt eller hvad grunden nu kan have været«. Om denne sidste bemærkning er kongens egen eller Ikadions, lader sig ikke sikkert afgøre. Men, siger Ikadion, efter at kongen har skrevet til ham om disse forsømmelser, har han, Ikadion, nu sørget for at råde bod på dem. Og derefter følger forskellige bestemmelser vedrørende religiøse og civilretslige forhold på øen. Men – notabene – ingen hentydninger af nogen art til militære forhold. At brevet skulle være udsendt under et felttog i østen, med Ikadion og Anaxarchos som ambulante mellemmand med rent militære beføjelser – en sådan mulighed var dog ikke udelukket – lyder derfor ikke videre troligt. Det ligger nok så nær at tænke sig, at kongens interesse for Ikaros er opstået i forbindelse med hans tronbestigelse eller i hvert fald i den første del af hans regeringstid, da han for at skaffe sig et overblik over rigets status måtte fordybe sig i statsarkiverne og således fik kendskab til mange gamle glemte akter, der havde ligget og samlet støv under de forgængere, som brevet så eftertrykkeligt bringer i erindring. På disse forgængere baserer kongen sin ret til at blande sig i øens anliggender – uanset at de tidligere konger åbenbart havde set sig nødsaget til i visse henseender at lade Ikaros passe sig selv. Med retssikkerheden var det tydeligt nok så som så, sandsynligvis har der foreligget gamle klager, og måske også nye, som foranledigede kongen til at tage affære.

Nedenfor er forsøgt en kort opsummering af indskriftens bestemmelser ifølge den foreløbige læsning:

I l. 10–11 omtales en helligdom for Soteira, »Frelserinden«, som kongens forfædre havde i sinde at »fremme« – om den præcise betydning af verbet *meta-gein* se s. 197 – og der kan næppe være tvivl om, at der består en direkte sammenhæng mellem de forberedelser til templets opførelse, som Ikadion sigter til (heri indbefattet grundlæggelsesceremonier på Ikaros?) og de i det følgende omtalte idrætslege, som Ikadion efter sit eget udsagn har berammet »i overensstemmelse med kongens og hans forfædres vilje«. Følgelig hørte også disse kampe med til det oprindelige program, som kongen har sat sig for omsider at gennemføre, og dermed stemmer det, at sportskonkurrencer hos grækerne ganske overvejende blev afholdt i forbindelser med religiøse fester eller handlinger (herunder begravelser), som f. eks. de olympiske lege. I Arrians Alexanderbiografi læser man, at der ofte efter heldige slag eller lykkeligt overståede strabadser blev arrangeret konkurrencer i sport, hestevæddeløb og anden form for kappestrid, men altid *efter* at der var blevet ofret til de guder, man ønskede at takke¹⁷).

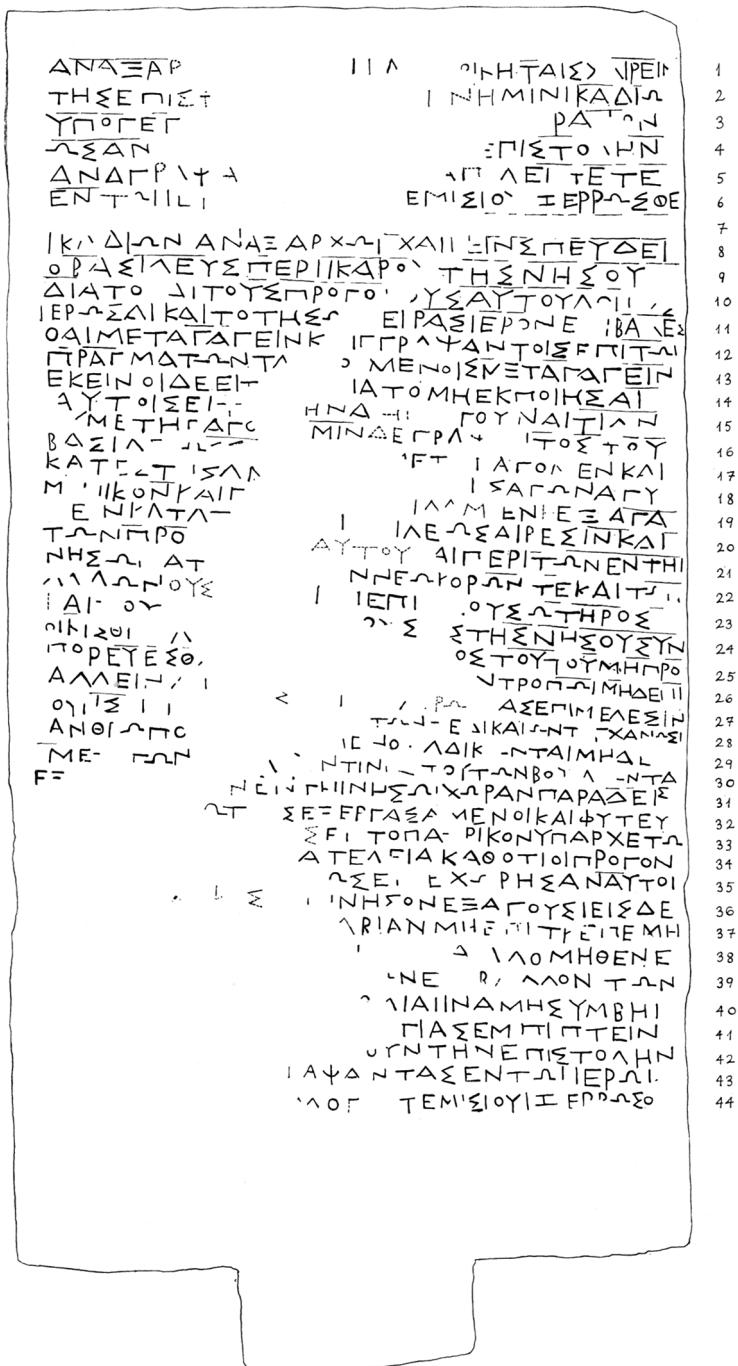

Fig. 24. Ikarostenen, optegning af bevarede bogstaver og nogenlunde tydelige bogstavrester (den ødelagte overflade gør det vanskeligt at skelne klart mellem skrift og tilfældige ridser). Mål 1:6.5.

Copy of the Ikaros inscription showing preserved letters and parts of letters that can be traced tolerably well (it is in many places difficult to distinguish script from scratches). Scale 1:6.5. (K. J.)

ΑΝΑΞΑΡΧΟΣ ΤΟΙΣ ΕΝΙ ΚΑΡΛΙΟΙΚΗΤΑΙΣ ΧΑΙΡΕΙΝ
 ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΣ ΗΝ ΕΔΕΚΕΝ ΗΜΙΝ ΙΚΑΔΙΩΝ
 ΥΠΟΓΕΓΡΑΦΑ ΜΕΝ ΥΜΙΝ ΤΟ ΔΝΤΙ ΓΡΑΦΟΝ
 ΣΑΝΤΑ ΧΙΣΤΑ ΛΑΒΗΤΕ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ
 ΔΝΔ ΓΡΑΨΑΤΕ ΣΤΗ ΛΗΝ ΚΑΠΟΛΕΙΠΤΕ ΤΕ
 ΕΝ ΤΩ ΙΕΡΩ ΟΓΔΑΡΤΕ ΜΙΣΙΟΥ ΚΙ ΕΡΡΩΣΘΕ
 ΙΚΑΔΙΩΝ ΑΝΑΞΑΡΧΩΙ ΧΑΙΡΕΙΝ ΣΠΕΥΔΕΙ
 Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΕΡΙ ΙΚΑΡΟΥ ΤΗΣ ΝΗΣΟΥ
 ΔΙΑ ΤΟ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΠΡΟΓΟΝΟΥ ΣΑΥΤΟΥ
 ΙΕΡΩΣ ΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΤΗΣ ΤΕΙΡΑΣΙ ΕΡΟΝ ΕΓΙΒΑΛΕΣ
 ΘΑΙ ΜΕΤΑ ΓΑΓΕΙΝ ΚΑΙ ΕΓΡΑΨΑΝΤΟΙΣ ΕΠΙ ΤΩΝ
 ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΤΑΣΣΟ ΜΕΝ ΟΙΣ ΜΕΤΑ ΓΑΓΕΙΝ
 ΕΚΕΙΝΟΙ ΔΕ ΕΙΤΟΥΝ ΔΙΑ ΤΟ ΜΗ ΕΚΤΟΙΗΣΑΙ
 ΑΥΤΟΙΣ ΕΙΤΕ ΔΙ ΗΝ ΔΗΠΟΤΟΥΝ ΔΙ ΤΙ ΔΝ
 ΟΥ ΜΕΤΗ ΓΑΓΟΝ ΗΜΙΝ ΔΕ ΓΡΑΨΑΝΤΟΣ ΤΟΥ
 ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΠΟΥ ΔΗ ΜΕΤΗ ΓΑΓΟΜΕΝ ΚΑΙ
 ΚΑΤΕΣΤΗΣΑΜΕΝ ΕΣΑΓΩΝΑ ΓΥ
 ΜΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΕΡΕΙΣ ΕΣΤΕΙΛΑΜ ΕΝΙ ΕΞ ΑΓΑ
 ΓΕΙΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΧΑΙΡΕΣΙΝ ΚΑΙ
 ΤΩΝ ΠΡΟΓΟΝΩΝ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ ΤΗ
 ΝΗΣΩ ΚΑΤΟΙΚΟΥΝ ΤΩΝ ΝΕΣΚΟΡΩΝ ΤΕ ΚΑΙ ΤΩΝ
 ΑΛΛΩΝ ΘΥΣΙΑΣ ΕΠΙ . . . ΟΥΣ ΣΤΗΡΟΣ
 ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΟΥΣ ΣΤΗΝ ΕΝΗΣΟΥ ΣΥΝ
 ΟΙΚΙΣ ΘΗΝΑΙΑΜ ΦΙΤΟΤΕ ΜΕΝΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥ ΜΗΓΡΟ
 ΠΟΡΕΥΣΘΑΙ ΝΤΡΟΠΩ ΜΗ ΔΕΝΙ
 ΑΛΛΕΙΝ ΑΙΤΟΙΣ ΠΕΡΙ ΑΣ ΕΠΙ ΜΕΛΕΣ Η
 ΟΥΝΣ ΤΩΝ ΤΕ ΔΙΚΑΙΩΝ ΤΥΧΑΝΣΙ
 ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΕΙ ΜΕΝΟΙ Δ ΔΙΚΩΝ ΤΑΙ ΜΗ ΔΕ
 ΜΕΤΑ ΓΩΝΤΑΙ ΝΤΙΝ ΕΣΤΟΥ ΤΩΝ ΒΟΥΛΩΝ ΤΑΙ
 ΕΞ ΑΣ ΚΕΙΝ ΤΗΝ ΕΝ ΤΗ ΝΗΣΩ ΧΩΡΑΝ ΠΑΡΑ ΔΕΙΡ
 ΟΥΣ ΜΙΣΘΩΤΟΥΣ ΕΞ ΕΡΓΑΣΑΜΕΝΟΙ ΚΑΙ ΦΥΤΕΥ
 ΣΑΝΤΕΣ ΕΑΥΤΟΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΑΤΡΙΚΟΝ ΥΠΑΡΧΕΤΩ
 ΗΑΣ ΥΛΙΑ ΚΑΙ Η ΑΤΕΛΕΙΑ ΚΑΘΟΤΙ ΟΙ ΠΡΟΓΟΝ
 ΟΙ ΟΙ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΕΓΓΕΧΩΡΗΣΑΝ ΑΥΤΟΙ
 ΠΑΣΙ ΤΟΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΝΗΣΟΝ ΕΞ ΑΓΟΥΣΙ ΕΙΣ ΔΕ
 ΤΗΝ ΑΝΤΑΥΤΗΣ ΑΡΑΒΙΑΝ ΜΗ ΕΠΙ ΤΡΕΠΕΜΗ
 ΔΕ ΚΑΡΤΕΡΕΙ ΕΠΕΘΟΥΣΙΑΣ ΑΛΛΟ ΜΗΘΕΝ ΕΙ
 ΤΩΝ ΕΜΒΑΛΩΝ ΤΩΝ
 ΤΗ ΜΟΝΟΓΩΛΙΑΙΝ ΑΜΗΣ ΥΜΒΗΙ
 ΕΙΣ ΤΑ ΞΕΙΡΗΜΕΝΑΣ ΑΙΤΙΑΣ ΕΜΠΙΠΤΕΙΝ
 ΛΑΒΕΙΝ ΚΑΤΕΥΘΥΠΛΟΥΝ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ
 ΣΤΗ ΛΗΝ ΑΝΑ ΓΡΑΨΑΝΤΑΣ ΕΝ ΤΩ ΙΕΡΩ
 ΔΟΓΑΡΤΕ ΜΙΣΙΟΥ ΚΙ ΕΡΡΩΣΘΕ

1
 2
 3
 4
 5
 6
 7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44

Fig. 25. Ikarosstenen, optegning af rekonstruktionsmuligheder (jvf. p. 195) på basis af fig. 24. Mål 1:6.5.
 The Ikaros inscription tentatively reconstructed (cf. p. 195). Scale 1:6.5. (K. J.)

I indskriften gives ingen detaljerede bestemmelser om idrætslegene på Ikaros, kun hvad der synes at være en henvisning til udnævnelsen af de personer – antagelig præster – der skulle stå for arrangementet. I denne sammenhæng nævnes også »de på øen boende tempeltjenere og de andre (?)«. Af linierne 23–27 er der for få rester bevaret til at man fuldtud kan rekonstruere sammenhængen. Der tales om »Frelseren« (l. 23), og om bosættelsen af en vis kategori af øens indbyggere (l.24) i forbindelse med et forbud i kategoriske vendinger. Den røde tråd spores igen l. 28. ff. hvor Ikadion giver påbud med henblik på opretholdelse af lov og orden på øen. Folk, der forulempes, skal have erstatning, og hvis nogen (fremmede?) ønsker at kultivere jorden ved opdyrkning af haver, som de har lejet (af kongen?), må de ikke jages bort (af de indfødte?).

Forudsætningen for, at en sådan opdyrkning af Ikaros overhovedet kunne finde sted måtte naturligvis være den, at øen som helhed henlå i vildt voksende og ubebygget tilstand, og at dens fastboende indbyggere for størstepartens vedkommende var ganske uinteresserede i land- og havebrug og kun, fordi kongen som ejer af øen (der formodentlig hørte til det kongelige territorium) irriterede dem ved selv at indkassere lejeindtægterne, ville lægge stræbsomme mennesker hindringer i vejen for at profitere af ellers ganske uudnyttede arealer. Men hermed stemmer også Arrians beskrivelse af Ikaros på det nøjeste¹⁸). Den var, siger han, tæt bevokset med alle slags træer, og på dens græsgange fandtes der vildgeder og hjorte, der forsåvidt var fredede, som de kun måtte jages med henblik på ofringer til Artemis. Beboerne holdt til omkring Artemishelligdommen, var altså ikke spredt over hele øen, og de må vel hovedsagelig have ernæret sig ved handel og fiskeri.

L. 33–41 drejer sig om privilegier som ønskes respekteret på Ikaros, i særdeleshed de kommercielle og ejendomsretslige. Kongen bekræfter bl. a. den af hans forgængere tilståede skattefrihed, eller måske rettere toldlempelse, der garanteres alle rejsende til øen og (hvis suppleringen er rigtig) til dens tilliggende på den arabiske kyst. Det er på forhånd sandsynligt nok, at Ikaros har haft en anløbsplads på det nærmeste fastland som kontaktpunkt til karavanehandelen, og det bedst egnede sted må have været den selvsamme bugt, som i vore dage skærmer det moderne Kuweits vidtstrakte havneanlæg. Hvis denne teori holder stik, er der altså ligefrem antik hjemmel for øens nuværende status! »Men, tilføjer Ikadion henvendt til Anaxarchos: du må ikke tåle eller se gennem fingre med at man tager sig nogen som helst anden form for friheder, som f. eks. etc. (l. 39–40), så at det ikke sker, at nogen gør sig skyldig i lovovertrædelser. Og sluttelig følger pålæg om opskrivning af brevet på en stele, der skal stå i Artemis(?) helligdom, og den sædvanlige afskedshilsen.

Trods de mange lakuner er det altså dog muligt at danne sig en forestilling om indskriftens hovedtræk, og man må håbe, at en del af de dunkle punkter vil kunne klares ved fortsatte tydningsforsøg og med hjælp af nye indskriftsfund (der turde f. eks. være chancer for at finde den hellige jagtlov, hvortil Arrian hentyder). Men det står tilbage at forsøge at tage stilling til daterings-spørgsmålet, og her savnes desværre helt sikre holdepunkter. Den omtalte konge er ikke benævnt, og vi har ikke andre midler til at identificere Ikadion og

Anaxarchos end deres navne. Spørgsmålet om hvorvidt en præcis tidsbestemmelse er mulig eller ikke beror da udelukkende på læsningen af indskriftens sidste linie. Seleukidernes breve var gerne forsynet med årstal, regnet fra dynastiets grundlæggelse i 312 f. Kr. og anført umiddelbart foran brevets dato¹⁹). Det hænder, at man helt undlader at datere, men hvor måned og dag er opgivet, som her i brevet fra Ikaros, mangler året heller ikke. Det viser sig da også, at der må have været plads til et årstal – to- eller trecifret – under Anaxarchos' brev. Det kan ikke mere læses, men det bestyrker formodningen om, at i hvert fald to af de tre bogstaver, hvoraf rester er bevaret på tilsvarende plads under Ikadions brev, skal forstås som et tal. Hvis dette tal var trecifret, måtte det første eller det sidste bogstav være et Σ (= 100), og der kan derfor kun være tale om et tocifret tal: $\text{O}\Gamma$ (= 70 + 3) dvs. 239 f. K. (eller evt. OE = 70 + 5 dvs. 237 f. K.). Det første af de tre bogstaver må da høre til det sidste ord i brevets text og være et Λ (Λ og Δ kan ikke stå i udlyd).

Et etcifret årstal kunne kun tænkes, hvis den omtalte konge var identisk med dynastiets grundlægger Seleukos I Nikator. Mod denne mulighed taler imidlertid udtrykket »Kongens forfædre«. Hermed sigtes muligvis blot til kongens fader, og ikke nødvendigvis til flere tidligere generationer²⁰). Men Seleukos d. I havde jo overhovedet ingen forgængere i kongeværdigheden bortset fra Alexander d. Store, og denne sidste ville man ikke finde på at henregne til det egentlige Seleukidedynasti, det tør vi, med støtte i et andet kongebrev²¹), bestemt hævde. Brevet må være afsendt på foranledning af én af Seleukos II's efterkommere:

Antiochos I Soter (280–262)
 Antiochos II Theos (262–247)
 Seleukos II Kallinikos (247–226)

Seleukos III Soter (226–223)
 Antiochos III (223–187)
 Seleukos IV Philopator (187–175)

Af disse var Antiochos III i virkeligheden den sidste, der formåede at holde sammen på det østlige imperium. Partherne gjorde sig stærkt gældende allerede i 2den halvdel af 3. årh., og fra begyndelsen af det 2 årh. måtte Seleukiderne vende front mod en ny og endnu farligere fjende: Romerne, og koncentrere sig om forsvaret af deres besiddelser i middelhavsområdet. Fra da af har man næppe haft tid til at beskæftige sig med forholdene på ubetydelige småøer i den persiske havbugt fjernt fra rigets centrum.

Hvis Ikadions brev virkelig er dateret til 239 (eller 237) f. K., må det være udfærdiget henimod midten af Seleukos' II's regeringstid. Denne periode var imidlertid langtfra fredelig og kan ikke have givet Seleukos mange stunder til rolig administrationsvirksomhed, da han bestandig måtte i felten. Dog må han nok have haft et vist pusterum i tiden mellem afslutningen af tronfølgekrigen 246–241 og opgøret med broderen Antiochos Hierax 239–236, og da navnet Ikadion er overmåde sjældent, er det nok værd at bemærke, at en person af dette navn synes at have spillet en rolle i de begivenheder, der bragte Seleukos II på tronen. Han nævnes blandt Seleukos' meget entreprenante moder Laodikés fornemste tilhængere i Antiochia²²), og det er ikke utænkeligt, at han senere som gammel og prøvet tilhænger af kongen er blevet

Fig. 26. Votivindskrift fra tempel A:

TO 'ΟΙ ΕΞ ΙΝ[ΔΟΥ] . . . ΔΡΥΣΑΝ[ΤΟ] ΤΟΝ ΒΩΜ[ΟΝ].

Votive inscription from temple A, scale ca. 1:6 (phot. Lennart Larsen).

udset til at overtage satrapembedet i Susa, altså er identisk med den i Ikarosindskriften nævnte Ikadion.

Kongemagtens greb om rigets fjernere provinser var imidlertid alvorligt svækket under Seleukos og strammedes først igen, da sønnen Antiochos III i årene 212–206 foretog et vellykket felttog mod det fjerne østen og også formåede at gøre sig så stærkt gældende i den persiske havbugt, at araberne følte sig true. Fra den ovenfor omtalte handelsby Gerra udfor Bahrein modtog Antiochos en forsoningsgave på 500 talenter sølv, 1000 talenter røgelse og 200 talenter Myrrha – en gestus, som ikke engang Alexander havde kunnet opnå – og sejlede derefter til øen Tylos og tilbage til Seleukia (ved Tigris)²³). Årene umiddelbart efter afslutningen af Antiochos' østlige kampagne ville derfor tilsyneladende være mere passende for sysselsættelse med sådanne problemer, som indskriften fra Ikaros omhandler, end Seleukos II's gennemført urolige regeringstid. I denne forbindelse må nævnes en indskrift, der blev fundet i 1947 ved byen Nehavend i nærheden af det antike Laodikeia i det nordvestlige Susiana²⁴). Den kan dateres til år 193 f. K. og drejer sig om den over hele riget påbudte kult af Antiochos' søster og dronning Laodike, altså ligeledes et fredeligt, og tilmed nationalt, tema. Samme indskrift er i øvrigt også værd at nævne som formelt sidestykke til Ikarosstenen. Kongen har skrevet til en vis Menedemos, antagelig satrapen i Susa, og Menedemos sender brevet direkte videre (her har omskrivning været unødvendig) med adresse til en vis Apollodoros (kongens repræsentant) og til Laodikeias styrelse og folk. Menedemos-Apollodoros og Ikadion-Anaxarchos må altså betragtes som fuldkommen parallelle instanser. Ved et tilfælde kender vi også navnet på den satrap (græsk: strateg), som Antiochos III nyindsatte i Susa i 320²⁵). Han hed Apollodoros, men kan næppe være identisk med den 29 år senere i Nehavendindskriften omtalte person af samme navn. Snarere må man formode, at Satraperne i Susiana og de øvrige Satrapier flere gange i løbet af Antiochos' lange regeringstid har måttet udskiftes, og

forsåvidt skulle der heller ikke være noget i vejen for at finde en plads i serien til Ikadion.

En anden mulighed, som ligger lige så nær eller måske ovenikøbet nærmere – hvis man tør se helt bort fra de formodede spor af årstallet på Ikarosstenen – er naturligvis den, at vor indskrift går helt tilbage til Seleukidernes egentlige glansperiode under Antiochos d. I og Antiochos d. II, dvs. den anden fjerdedel af det 3 årh. Om noget skulle forbyde en sådan tanke, måtte det være alfabetet. Men dette er vanskeligt at tidsbestemme, da der ikke er tale om en egentlig stilskrift. Kun så meget kan siges, at helhedsindtrykket fører tanken hen på sådanne håndskriftstyper, som kan findes i papyrustexter fra det 3 årh²⁶).

Spørgsmålet om den store indskrift fra Ikaros kan bidrage til en snævrere indkredsning af tidspunktet for grundlæggelsen af det hellenistiske tempelområde og evt. dermed sammenhængende bebyggelser på øen (jvf. Kuml 1958, 191: Et hellenistisk terrakottaværksted i den persiske Golf (Aage Roussell) end møntfundet tillader, kan altså ikke besvares med fuld sikkerhed. I denne situation vil måske, i mangel af flere kongelige budskaber, en anden kategori af dokumenter kunne træde hjælpende til, nemlig votivindskrifterne. For 20 år siden gjorde H. R. P. Dickson det første fund af denne art på et sted kun nogle få hundrede meter nord for vort udgravningsfelt (afbildet Kuml 1958 s. 185), og kampagnen 1959 leverede det næste og næppe sidste: en ganske kort, men til gengæld let forståelig dedikation (fig. 26). På et fragment, der har hørt til den nedre del af en lille stele, læser man: »... de fra I(ndus?) kommende (?) grundlagde alteret«. Man kommer uvilkårligt til at tænke på Nearchos' eventyrlige sørejse fra Indusfloden, skulle denne have ført Alexanders flåde eller enkelte rekognosceringsenheder på en kort visit til Ikaros? Stenen fandtes på tempel A's dørtærskel, men deraf kan naturligvis ikke sikkert sluttes, at indskriften sigter til tempel A's hovedalter, så meget mindre som privat foranledigede opstillinger af andre var en ganske normal og almindelig foreteelse i de græske helligdomme. Men vi tør håbe, at kommende sæsoner vil bringe mere af samme slags for dagens lys, med navne på guder, konger, foretagsomme søfarere, erobrere og storkøbmænd og hvem der nu ellers har været med til at rive den lille ø ud af ensomheden og har ladet den føle verdenshistorien drage forbi.

A Royal Message to Ikaros *The Hellenistic Temples of Failaka*

The 1960 spring campaign on Failaka fulfilled all expectations of a rich archeological harvest. Work was carried on at three main sites. At the "tell" of Sa'ad (cf. Kuml 1958 p. 173 Fig. 1) virgin soil was reached and the stages determined in the gradual growth of the mound through the Bronze Age and some way into the Iron Age. A new excavation on a low ridge north of the mound of Sa'id widened our knowledge of the local cultures, particularly in the field of pottery. And finally it was determined that the fortified site under Sa'id (cf. Kuml 1958 p. 186 seq.), which represents the Iron Age in the narrowest and most cosmopolitan sense – the Hellenistic Period – was the earliest occupation there. Museums-inspector Albrechtsen continued his project of tracing the extent of the widespread complex, while museumsinspector Kjærum and the author, assisted by E. Sander-Jørgensen and

S. Fisker, commenced research inside the walls. In the previous campaign museumsinspector Kunwald, in cutting an east-west section trench across the entire site, had met a finely ornamented pillar-base associated with floors and walls of well-cut stone; together with the discovery of a large centre acroter ornamented with palmettes this pillar-base tempted to further investigation in this area (Kuml 1959, p. 236, Fig. 4). The preliminary diagnosis of a temple proved to be correct (Temple A), while in addition the altar belonging to this temple was found, and the remains of a second, somewhat smaller temple (Temple B), standing besides the first. In the same area lay the prize of the season, a large limestone slab bearing a long Greek inscription, thrown to the ground not far from its original position in front of one of the antae of Temple A. Within the cella there was moreover a fragment of another smaller inscription. There was also a very considerable quantity of small finds, terracotta statuettes, much pottery, and a number of coins, in particular the massive lump comprising 13 Hellenistic silver tetradrachmas which are described by Otto Mørkholm.

Fig. 2 shows the placing of the temple within the walls. The irregular fortifications of the upper levels (cf. Kuml 1958, p. 175 Fig. 3) are late in date, and under them soundings taken by Kjærum and the author have discovered remains of an earlier and apparently more regular plan, to which the stretch of wall exposed in front of the temples belongs. At this point the wall is quite solid without any gate-opening. In other words access to the temples was from the side, along a street or passage running along the inner side of the wall. Close around the temples remains could be traced of several less sophisticated buildings, constructed of rough stone set in clay and containing occupation levels – apparently ordinary dwelling houses. No clear city plan, however, has been recoverable. Admittedly only a single gateway has yet been found in the original wall, but this gate lies considerably off-centre in the southern section of wall. That the site nevertheless in the main was of fairly regular shape is probably due to the fact that the plan for the whole construction could be marked out on almost completely flat terrain. Such a wall, unsupported by variations in terrain, is normally of little protective value, and the remains discovered suggest that this fortification has in fact been destroyed and rebuilt and strengthened on several occasions, in the course of which a broad and very deep moat was dug around the site (Fig. 4, x-x).

Albrechtsen's hypothesis, that the whole complex was constructed as a single project on the orders of Alexander the Great, is in the main supported by further investigation. The wall and the temples are stratigraphically at the same level, and under them lie no older settlement levels. Whether it was Alexander or one of his immediate successors who took the initiative, it is clear that the expedition has discovered one of the many new constructions which the Hellenistic kings are known to have sited at intervals in their oriental provinces. A complex measuring only a good 60 metres a side can scarcely be termed a town, but the newly discovered Greek inscription shows clearly that here lay the island's cultural and administrative centre in the Hellenistic period, as well as its closest link with the world outside, and probably also its religious centre. There was of course no need for any considerable degree of local administration, and it is therefore not surprising that the inscription is addressed directly to the population of the island as a whole (cf. p. 196).

Fig. 3 illustrates the method of excavation of the temple area. Large rectangular areas were dug on either side of the section trench of 1959 and, after sections had been drawn in both directions (figs. 4-5), the baulks were removed, leaving an open oblong field of 15½ metres in width and about 22 metres in length, bordered to the east by the enclosing wall. Beyond the wall excavation was only carried down to the upper edge of the stone-set moat, lying slightly higher than the foot of the wall. In the centre of this oblong Temple A now stands majestically (Figs. 6,7).

Its dimensions are modest. The exterior dimensions of the walls are a scant 7.5 ms. in width by 11.5 ms. in length. The cella is only 5.6 ms. square, while the depth of the entrance hall is a little over 4 ms. The temple is only slightly larger than, for example, the Athenians' treasury at Delphi, which, moreover, it also resembles in plan, which is of the exceedingly well known type with two pillars "in antis", i. e. between the frontal projections of the side walls. Buildings of this type, which have an ancestry running far back into the Second Millennium BC, were still far from being out of fashion in Hellenistic times. Genuinely Greek, too, is the positioning of the altar outside and in line with the centre of the temple front, which

faces to the east; and as could be expected, we discovered in the centre of the cella the remains of an oblong plinth for the cult statue. Other features typical of Greek architecture are the widening of the antae opposite the intervening pillars, and the exterior two-step construction of the base on which the walls rest all the way round.

The floor of the entrance hall was presumably merely of clay. At least no remains were found of any more durable form of paving, which is all the more striking as the stone floor of the cella, consisting of well-cut and well-fitted flags, is completely intact (Fig. 7). It is unlikely that the whole floor would be taken in one room and left in the other. That especial treatment should be given to the holy of holies of the temple moreover is quite natural, and a preferential treatment is in fact shown by the cheap construction of the stylobate in the entrance hall (the foundation below the pillar bases), where, as in the crepidoma (the two-step foundation under the walls), the stones only join on the vertical outer face, while on the upper surface there are large gaps which had to be filled with clay and lumps of stone. In the floor of the cella the flags fit closely together despite their considerable variation in size; they have been cut individually to shape, and the small gaps which did appear through difficulties of fitting or through damage to the flags have been filled in with carefully shaped stone oblongs.

The walls are technically of somewhat intermediate quality. From the outside they give the impression of ashlar construction to the Greek model, but local tradition shows itself in the use of clay as a binding medium, not only in the core of the wall, but also in the visible joints. A certain amount of inaccuracy could therefore be permitted in the stonecutting, to the relief of the local stonemasons who, to judge by the surface treatment of the stone, must have used the same primitive pointed chisels as had been used 2000 years before in the construction of the temples at Barbar on Bahrain. The overall effect has not been directly offensive to the eye. The stone used, a soft whitish limestone of fine coral structure, which in the course of time acquires a greyish surface nuance, matches quite naturally the colour of the clay.

The walls are preserved in up to two courses above the stylobate and the crepidoma, and up to three courses above the floor of the cella which is considerably lower (Fig. 4). The height of the courses is 43.5-44.5 cms., while the length of the blocks varies. But there were in addition found many blocks loose in the fill, with a height lying about 32 cms. or 42-46 cms. From this it can be concluded that the walls consisted of stone to their full height, and that there can be no question of the upper portion having been of sun-dried brick. It is therefore questionable how one is to explain the layer of practically clean clay, up to a metre in thickness, which covered the floor of the cella before excavation (Fig. 4). Some of it may have derived from the inner core of the wall, and some from a roof constructed in the flat oriental manner.

In the southeastern corner of the cella a short stretch is preserved of a projection at the height of the first course but only up to 25 cms. broad, which must be assumed to have continued the full length of the inner wall. It is definitely too narrow to have been used as a seat, and can only have been employed for the setting up of temple gifts and other small objects of cult use.

The lowest part of the base for the cult statue consisted of a single step, preserved on three sides and part of the fourth. It covers an area of 1.97 by 1.82 cms., and inside it is filled with earth and rough stones. The actual base must have rested upon this, and its approximate dimensions can be deduced from a single stone block which was found immediately beside the base-step (Fig. 3,R), next to the side to which it presumably belonged. One edge of this block is formed as an outer corner, and the other as a junction surface, and its thickness at the outer corner is about 18 cms. If one assumes a similar thickness for the adjoining block, and lay to this the length of the surviving stone, 115.5 cms., then the length of the base-side must have been at least $115.5 + 18$, about 134 cms., which must mean that the base rested upon one and the same step, the existing one. The width of this step which was visible can be deduced from the surviving remains of the inner core, which consisted of a mixture of clay and stone-cutting chips. Against the back of the step still lie two shaped but clearly rejected blocks which project above the upper surface of the step. Block R and the other facade blocks must therefore have rested in

their full width on the step, from which it again follows that the body of the base has had approximate dimensions of 1.55×1.70 ms., and that the visible width of the step was about 16 cms. The total height of the base must have corresponded to the height of Block R, 59.5 cms., + the height of the underlying step, about 11 cms., + the thickness of a covering slab above, thus an estimated minimum height of 80 cms. And as the covering slab must have projected somewhat beyond the body of the base, it must have measured at least about 175×190 cms. (Fig. 8). This is no bagatelle in such a little temple! A statue, a standing figure corresponding to this format, must have been far over lifesize, while a throned figure could at least not be less than lifesize. The almost square base would hardly be appropriate for a sculpture-group, and the statue has therefore been in either case a really monumental piece of sculpture. That such a work could have been produced locally is theoretically not unthinkable. But if whatever a local sculptor could produce in local stone was considered sufficient, or even preferable, what has happened to this curiosity? Not a fragment has been found which could derive from such a figure, while it is not likely that an artistically-minded conqueror would be tempted to carry off a provincial work in poor material. On the other hand it would have been expensive to acquire a first-class work of art. Large-scale bronze casting requires special experts who were scarcely to be found on the island, while to judge by the architecture there was not exactly a surplus of craftsmen of satisfactory Greek schooling, and stone of quality must be imported over a distance. It appears to me to be most probable that the cult statue was imported ready-made, a gift from one of the protectors of the island, and that thereafter it was left to the local labour force to create a worthy architectural frame for the masterpiece as best it could (If mischievous fate destroys this hypothesis by producing from the earth during the next campaign an immense statue of hitherto unknown rusticality the result will at least be positive).

Nothing suggests that there were windows in the cella. We can be sure that the cult statue stood in the dark, only weakly illuminated by the daylight which came through the 158 cm. wide doorway out to the entrance hall. In the well-preserved threshold there are oddly enough no holes for door-posts nor any recess against which a door could close. Either there was no door (curtains?), or else there was a loose threshold and doorposts of wood or stone.

It has proved possible, by reason of fortunate discoveries of representative single pieces, to reconstruct the facade of the temple in its most important details (Fig. 9). On the stylobate two pillar bases stood *in situ*. The southern is complete and consists of three separately formed members: lowest a square stone slab, upon this a circular base section ornamented with leaf decoration of a type known from Achæmenid architecture (Persepolis and Susa), and above this a low round disc (Fig. 10). The latter feature is missing on the northern pillar-base, and here excavators found a pillar drum secondarily standing upon the ornamented base section, while a fragment of the missing disc turned up in the cella. On the upper side of both discs there is a slight projection, which clearly marks the diameter of the lowest pillar drum (45 cms.). This diameter is considerably greater than that of the surviving pillar drum (42.6 cms. at bottom). The lowest drum must therefore have possessed a little bulbous projection at the foot, which would form a suitable transition between the base and the shaft of the pillar. The total height of the pillar must be estimated, but fortunately one of the capitals (Fig. 11) was found on the floor of the entrance hall. Only the ante-capitals are missing.

A combination of all these elements gives the surprising result shown in Fig. 9. While the bases are, as has been said, of Persian style, the capital with its spirals in very low relief resemble most closely a capital of Ionic, i. e. Greek, type. Is it permissible then to talk of a mixed Persian-Greek style? Hardly. It would be more correct to regard the phenomenon as an architectonic caprice, on the principle of using the nails that come to hand. The Persian bases are clearly reused, and doubtless brought from the ruins of an older building on the island constructed in purely Persian style. This is shown partly by the material, an imported dark stone which stands out sharply against the light limestone used in the other parts of the temple, including the rest of the pillars; and partly by the fact that the upper surface of the bases still bore considerable quantities of the bitumen with which they had

been attached to the original pillar shafts³). Traditions from the period under Persian rule before Alexander the Great have clearly still been in the blood of the craftsmen of the island at the time when Greek styles became modern in these distant regions, even though nothing actively was done to continue pre-Greek building methods.

Of the beams – the architrave – above the pillars nothing has been found, but on the other hand chance has decreed that all the free-standing ornaments (the acroters) which originally stood on the top of the gable of the temple front should survive, both the central one (found fallen besides the northern pillar (cf. Fig. 4)) and the two corner pieces. Similarly it has been possible to identify two whole pieces and one fragment of the roof cornice (Figs. 12–14). The acroters rested directly upon the sloping gable cornice, and were therefore cut to a slope at the base. The slope of the gable is given by the angle of the incision in the base surface of the centrepiece. Of the portions of the cornice one whole block (Y) was found in the cella behind the statue-base, and the other (BZ) lay together with a fragment of a cornerstone (AM) close to the southeast corner of the temple, where they belonged. All three have the same somewhat clumsy profile on the front, but differ in certain other respects sufficiently to show their function. Y and BZ, which are both 108 cms. long, have lain along the sides of the temple, the clear divergence between the upper and lower surfaces (especially clear on Y) showing that the top of the wall on which they rested was sloped parallel to the slope of the gable. On both adjoining sides of the cornerstone the profile is the same, but their slope is different, and this difference is only cancelled when the block is tipped somewhat from the horizontal, corresponding to the angle of the gable (Fig. 13). On this block the upper and lower surfaces are parallel, and the back is fairly flat, whereas the back of Y and BZ is very uneven. The small depth of the stones shows that the projection of the cornice must have been quite inconsiderable, only some few cms., and it is therefore doubtful whether there was any real horizontal cornice to close the gable field. A slight moulding at the upper edge of the architrave would have been sufficient to mark the transition to the roof construction.

In none of the blocks were there spouts or even simple holes to lead off rainwater from the roof, and it is doubtful whether the triangular front was carried back in a true saddle roof of Greek type. No roof-tiles have been found, and it is not improbable that the roof was flat, consisting of one or more layers of rafters covered with palm-leaf mats and clay. In that case the gable was merely a false front.

The decorative effect of the temple was heightened in Greek fashion by painting in strong colours. On the acroters the palmettes showed up against a bright red background (clear traces of colour were found on the side acroter EF), and it would be reasonable to assume that the Ionic spirals of the capitals were similarly emphasized. Other colours were certainly also used, but no certain traces of these have been found.

On the face of it, it seems unlikely that a building as unprecisely erected as Temple A could have been planned to any accuracy; yet it can hardly be chance that the cella is precisely square, 5.60×5.56 ms., and this circumstance suggests that some calculation lay behind the plan of the building. In Fig. 15 one of the possibilities is suggested, proposal based on a quadratic system of $2\frac{1}{2}$ foot units (1 foot = 32 cms.), as it is known from the monumental architecture of the time of Alexander in the original Greek area⁴.

In front of the temple lay the altar belonging to it (Figs. 6–7). The greater part of its step-formed base is preserved, in addition to part of the core of the altar, which, like the base of the cult statue, consisted of stamped clay and stone-cutter's rubbish. This core was faced with stone slabs, of which several fragments were found in the vicinity (U, AS, AU, EB), of varying length but of approximately the same thickness and all of 57 cms. height. Above these there must have been a covering slab – the altar table – and the construction was finished off by a palmette-ornamented gable at the ends and perhaps also a low protective ledge along the eastern side (Fig. 9, 16–17). Both gable-ends were discovered (AF & CB + CD) close to their original position. The base dimensions of the altar are 4.50×2.48 metres.

On one of the first days of the campaign a fragment of a little capital of Doric type (Z) was found immediately behind the cella of Temple A, and somewhat later a similar but better preserved capital appeared in the area on the other side of the town wall (CE. Fig. 18). The

building to which these features must have belonged was not, however, located until the closing days of the campaign, when the diminutive step foundation below the one side of the building was successfully traced about 3 metres south of and parallel to Temple A (Fig. 3). It was then too late to commence further investigations in this direction. For the present we entitle this building Temple B, and expect in the following season to uncover a structure similar to Temple A, but on a smaller scale and with Doric instead of Ionic capitals. To this building presumably belong also two smaller corner acroters which were found in front of Temple A and within its entrance hall (AE & AQ). The interval between the temples is blocked by a connecting structure built of broken stone set in clay mortar and originally plastered. The floor of this enclosure, to which no entrance has yet been found, is noteworthy in being paved with stone flags (Fig. 5, Y-Y, 14), but these are admittedly irregular in shape and not nearly so finely laid as those in the cella of Temple A. A more detailed description of the various house remains, contemporary and later, found around Temple A must await further excavation. And we must hope, too, that further excavation will also enable us to explain a number of loose building blocks, the architectural placing of which it has not yet been possible to determine.

But on the whole we have already sufficient material to draw a number of important conclusions. On Failaka in Hellenistic times there existed a local school of building, accustomed to working with relatively simple tools in a soft and easily worked material, and inspired by a certain knowledge of the formal repertoire of Greek architecture. This knowledge appears to have rested more on visual impressions gathered from travels to larger cities⁵) than on servile studies of available stylistically pure monuments, of which there were probably none on the island. On this basis arose, in similar fashion to the peasant crafts of ornamentation, a sort of rustic style of architecture in which the three-dimensionally conceived details of Hellenistic architecture were simplified and debased into a purely linear ornamentation: as exemplified by the palmettes on the acroters of Temples A and B, the Ionic capital of Temple A, the palmettes on the acroters of the altar, and the garlands on the still homeless block which gave its name to Albrechtsen's article in KUML 1958 (p. 186 seq., and figs. 4-5). All these are placed in relation to a flat surface as in the frontally and two-dimensionally conceived facade art of Classical Greece. It was enough to copy the most superficial features of the foreign building style, and no understanding was reached of the interest in the third dimension, in architecture regarded as sculpture, which had developed in the time between Pericles and Alexander. But not even the linear execution is always equally successful. It is best in the palmettes, considerably weaker in the capital and in the block with the garlands.

It is not altogether easy to place this provincial architecture in time and milieu. The sharply curved and back-bent tips of the palmette leaves are typically enough Hellenistic, but no dating can thereby be deduced which would satisfy the historian, other than a *terminus post quem* which would approximately coincide with Alexander's lifetime. Much the same is true of the Doric capitals, the "cushion" (echinus) of which, unlike the classical type, has a slightly convex curve. The Ionic capital appears to be an extremely simplified copy of the type characteristic of 4th century Asia Minor. The connecting line between the two volutes in the front is pulled down into an exaggerated, almost garland-like, curve, invading the field which would normally be occupied by an egg-and-dart design, while the volutes do not hang freely, but are restrained completely within the cube of the capital block. Parallels to the simple double moulding which forms the only ornamentation of the sides can be found as far back as the Early Classical period⁷), while the precisely square form of the slightly raised supporting surface (abacus) on the upper side of the capital (42 × 42 cms.) is in accordance with the practice from the 5th century onwards. The Hellenistic taste for contrast shows itself once more in the striking opposition between slender pillars and massive antae, which Classical architects normally avoided⁸). The section of the roof cornice is a combination of two simple profiles, a *cyma recta* above and a *cyma reversa* below. The *cyma recta* is quite frequently used for sima (gutters) around the middle of the 4th century BC and is thus not out of place here⁹). But its combination with a *cyma reversa*, which is normally used, in similar fashion, to mark the upper termination of some architectonic whole, is against normal Greek practice and appears illogical. This combination must certainly be ascribed to the local builders' inventiveness, or rather lack of more profound understanding of the syntactical principles of Greek architecture. Finally, the

altar of Temple A, with its steep end gables, is of a type with striking parallels from the Hellenistic period¹⁰) (Fig. 20), but a more accurate dating can scarcely be given.

A solution to the problem of dating must thus be sought by other roads. The large quantities of local glazed pottery found on the site will be of some value in this connection when they have been finally classified, as will the remaining "small finds", terracottas, pottery lamps and a number of small coins. Nevertheless it is doubtful whether these objects will be able to give a more firm basis for the chronology of the site than has already fallen to the good fortune of the expedition in the shape of the coin hoard discussed on pp. 199. This comprises a depot of silver coins which, according to Mørkholm, must have been hidden in the period around 200 BC. It was found concealed in the floor levels of a house which was clearly built somewhat – but not much – later than Temple A and its altar (Fig. 3 and Fig. 5, z-z). The walls of the house rest on the thin plaster layer which formed the first surfacing of the open area between the temple and the altar, and which is at a level corresponding to the lowest foundation step of both structures. These structures therefore are of a date prior to 200 BC. But the question remains, whether the large inscription stele which stood originally in front of the southern anta of the temple may not be susceptible to even closer dating. Here a stone base was found *in situ*, resting upon the lowest step. It was somewhat wider than the step, and was therefore supported at the front by a stone packing corresponding to the height of the step (Fig. 14). A large rectangular mortice-hole in the upper surface had clearly been designed to hold an inscription stele of quite ample dimensions, but it was nevertheless a surprise to find this stele still in existence, lying 7–8 metres further to the east.

It lay almost flat, at a level a good half metre above the lowest altar step. It had clearly been dragged from its place in one piece, but it had then, when the attempt to drag it further had been abandoned, been smashed into several large pieces. Fortunately only very few small fragments had been carried so far away that they escaped discovery. The other fragments lay close together and could all, with one exception, be replaced in their original position. The surface proved to have suffered severely from wear and deliberate damage, and it was a difficult task for the expedition's conservator, Lange-Kornbak, to put together and consolidate the stele in such a way that it could be moved (Fig. 22). When this delicate task had been successfully performed a "Latex" impression was taken, and a reproduction of the stone has since been made from this impression. The original was flown by helicopter to Kuwait at the conclusion of the campaign and amid much public interest erected in the State Museum, where it – naturally enough – will be exhibited as a national monument.

The appendix p. 194 deals with the interpretation of the inscription on this stele, and with the historical conclusions which can be deduced from it. Future discoveries of further inscriptions may further extend our knowledge of the history of Ikaros. During this campaign a votive inscription was also found, which though brief is eloquent enough (Fig. 26): "... the ... coming from I(ndus?) founded the altar". One recalls Nearchos' adventurous voyage from the Indus river to Mesopotamia, which may have provided an opportunity for some of his reconnaissance units to pay a short visit to Ikaros.

Kristian Jeppesen,
Århus University.

NOTER

¹⁾ Arrian, *Anabasis* VII 20,3. ²⁾ Strabo XVI 3,2. ³⁾ Om anvendelse af bitumen som bindemiddel i murværk, se R. J. Forbes, *Studies in Ancient Technology* I (1955), 67 ff., 71. ⁴⁾ Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter IV p. 154. ⁵⁾ De nærmeste store byer af græsk præg var Seleukia ved Tigris (ikke langt fra Babylon) og Seleukia ved Eulaios (Susa). Til andre vigtige spredningscentre for den græske kulturstrøm mod øst, der kan have været af betydning for Ikaros, maa sikkert ogsaa regnes byen Antiochia i landskabet Persis, der grundlagdes af Seleukos I og rekoloniseredes fra den lilleasiatiske by Magnesia ved Maeanderfloden under Antiochos I (Dittenberger, *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae* 233). Der vides intet sikkert om denne bys beliggenhed, men den antages at være identisk med den saakaldte »Grækerby» (Ionaca Polis), som geografen Ptolemaios nævner blandt de vigtigste lokaliteter langs Persiens kyst ved Golfen (Ptolemaios VI 4). ⁶⁾ jvf. f. ex. Wiegand-Schrader, *Priene* Abb. 78 (gavlsima fra Athenatemplet), Abb. 103 (kapitæl); Humann-Kohte-Watzinger, *Magnesia am Maeander*, Abb. 51 og

Blatt V (sima fra Artemistemplet). ⁷⁾ jvf. Revue des Études Anciennes LXI 1959 pl. I (kapitel fra Halikarnassos). ⁸⁾ velbevarede eksempler fra hellenistisk tid findes f. ex. i det sydvestlige Lilleasien, i form af gravbygninger udhugget i klippesiderne, se f. ex. Louis Robert, *Études Anatoliennes* (1937) p. 492 pl. XXXV-XXXVI (pl. XXXVI, 2 er reproduceret som vor fig. 19). ⁹⁾ f. ex. Lucy T. Shoe, *Profiles of Greek Mouldings* (1936) pl. XLI, 8 (sarkofag fra Sidon); Labraunda I, 1 (1955) pl. IV (sydpropylærne). ¹⁰⁾ f. ex. alteret i teatret i Priene, A. v. Gerkan, *Das Theater von Priene* (1921) Tf. XII (= vor fig. 20), desuden Yavis, *Greek Altars* (1949) § 69, figs. 45, 84, 85. ¹¹⁾ Strabo XVI 3, 2. ¹²⁾ Arrian, *Anabasis VII* 20, 3. ¹³⁾ Ptolemaios VI 7. ¹⁴⁾ findes ogsaa opført af Ptolemaios (V 19). ¹⁵⁾ Ptolemaios VI 3; Plinius N. H. VI 147. Om byerne i deltaet se ogsaa Pauly-Wissowa, *Realencyklopædie* under: Aginis; Alexandria 13); Ampe; Iridotis; Charax 10); Teredon. Den nøjagtige lokalisering og identifikation af alle disse steder er højst problematisk. ¹⁶⁾ Sejladsen fra Eufrats munding til Babylon i oldtiden beløb sig ifgl. Arrian, *Indike* 41, 8 til 3300 stadier = ca. 584 km. ¹⁷⁾ Arrian, *Anabasis III* 4,1; 5,2 etc. passim; *Indike* 18,12; 21,2 etc. ¹⁸⁾ Arrian, *Anabasis VII* 20, 3. ¹⁹⁾ Om disse og andre kongelige breve fra hellenistisk tid se C. B. Welles, *Royal Correspondence in The Hellenistic Period*, New Haven 1934. ²⁰⁾ jvf. Welles op. cit. p. 81. Det maa dog bemærkes, at Seleukos II i et brev til Milet skelner mellem sin fader (Antiochos II) og »forfædrene« (Seleukos I og Antiochos I) (Welles no. 22). ²¹⁾ cf. Welles op. cit. brev no. 15 (fra Antiochos II) og kommentar hertil p. 81 ff. ²²⁾ se Eusebius Hieronymus Comm. in Dan. XI 6 (J. P. Migne, *Patrologia Latina* vol. 25 (1884)): *Berenice autem cum filio qui ex Antiocho natus erat, Icadioni et Genneo Antiochia principibus occidentam tradidit (Laodice)*. ²³⁾ Polybios XIII 9, 4-5 (citeret af Suidas). ²⁴⁾ se Louis Robert, *Hellenica VII* (1949) p. 5 ff pl. I. ²⁵⁾ Polybios V 54, 12. ²⁶⁾ se Appendix p. 194.

Appendix: The Ikaros Inscription.

The inscription was found 7-8 m. to the east of temple A, (figs. 3, CF; 5, y-y). It was originally fitted into a socket, which is still in situ in front of the south anta of the temple (fig. 7). The stele is 116 cm. high, 61.3-62 cm. in width (61.3 cm. below) and the thickness amounts in some places to ca. 16 cm., the back of the stone being roughly cut with a view to its place close to the anta. The text covers most of the front. There are no traces of letters on the lateral faces of the stele. The 44 lines are subdivided, by an interval corresponding with the space of one line, into two main sections: 1.1-6 and 1.8-44. A narrow vertical margin at the left side is maintained throughout, as far as the inscription is preserved, but for l. 31 (owing, probably, to the close resemblance between E and Ξ, which induced the stonecutter to forget, at first, the E). Along the right side the lines are usually continued as far as possible, that is, without dividing the words (exceptions: lines 11, 18, 19, 25, 31, 32, 34). Incised horizontal lines at intervals of about 2.4 cm. helped the stonecutter to avoid complete disorder, but the letters are very unevenly spaced and it is often a matter of conjecture to make out the number of missing letters. The slab is made of the same material as the temple, a soft limestone of coralline structure with several cavities, some of which have forced the stonecutter to extend the average interval between the letters (examples in lines 13 ΤΑΣΣΟ-MENOΙΣ, 19 M-NIKON) or to change the direction of the lines (ends of lines 10 and 31). Fig. 22 shows the actual state of preservation. Many words and letters are entirely lost, and many are so nearly effaced that they are very difficult to identify. Sometimes traces of red paint are the only vestiges left. One must rely, in part, on the photograph fig. 23, which represents a rubber cast of the inscription penetrated by daylight. It shows, also better than an ordinary photograph (fig. 22), the peculiarities of the alphabet, which reminds one of handwriting on papyrus rather than monumental script. In the opinion of Professor Carsten Høeg, the University of Copenhagen, who has kindly made a preliminary judgment, the script is strongly reminiscent of 3rd century Ptolemaic literary papyri, and a close study of certain letters (especially the flat Ω) may help us to characterize the inscription in more precise terms.

The preliminary edition of the text that I have been able to establish is reproduced below (cf. Figs. 24-25). Unfortunately it was not possible for me to reexamine the stone and to check the experimental reconstruction undertaken at home. Letters that I have found impossible to identify, though traces of them seem to survive (casual surface damages?), are marked with an x, and ambiguous letters are underlined.

I am indebted to Professor Franz Blatt, the University of Aarhus, to Professor Høeg, and to Karsten Friis-Johansen, M.A., the Royal Library, Copenhagen, for critical suggestions as regards the reconstruction of the lacunae.

“Anaxarchos to the inhabitants (of Ikaros), greeting. Below (we have reproduced for you) a copy of the letter (which) Ikadion (sent) us. As soon as (you have received) the letter⁵, inscribe it (on a stele) and leave this standing in the sanctuary. (Year 73), (2)7th Artemisios. Farewell.

Ikadion to Anaxarchos, greeting. The King concerns himself with the island of Ikaros¹⁰, for his ancestors bore in mind to consecrate and to further (the plans concerning?) the sanctuary of The Saviouress. And they wrote to the officers to promote(?) (them). But the latter failed to do so(?), either because they were not permitted to¹⁵, or (for some other) reason. But after the King has written to us, we have (promptly) taken action(?), and we have fixed gymnastic games, and (appointed 10 priests) to make dispositions²⁰ in accordance with the wishes of the King and his ancestors and as regards both the temple guardians (living) in the island and the other (inhabitants). Sacri (fices shall be performed?) on of the Saviour, and the of the island shall²⁵ settle (around the precinct?) of the latter. One must by no means press forward(?), but the shall take care that people and obtain redress, if they are wronged in ing, and that they are not ³⁰ driven away(?), (if perhaps) some of them want to (cultivate the) soil of the island by tilling and planting garden-plots (for themselves) held on hereditary rental. There shall be (guarantee against seizure of property and) tax-exemption to the same extent as that granted³⁵ by the ancestors (of the) King to (everybody) setting out for the island and for the (opposite part of?) Arabia. Do not permit, and do not (tolerate?) any further (exemptions), if⁴⁰ (some of) the embarking(?) (monopoly(?), in order to prevent (people) (from committing the abovementioned) offences. (They shall receive) the letter (by direct route?) and inscribe it (on a stele) in the sanctuary Year 73, 17th Artemisios. Farewell.”

(Words in (..) reconstructed, in {..} understood).

COMMENTARY

L. 9 proves Failaka to be identical with the island of Ikaros, as previously assumed (Paully-Wissowa, *Realenzyklopädie* s.v. Ikaros).

Ikadion has received a letter from the King, and referring to this letter, which must also have dealt with other subjects than Ikaros – otherwise Ikadion might as well have quoted the letter of the King verbatim – he writes to Anaxarchos, ordering him to send the letter to the inhabitants of Ikaros. And so he does, adding a brief covering letter to the copy of Ikadion’s letter. The latter is dated 17 Artemisios, and if not dated, by mistake, to the same day, the letter of Anaxarchos must have been signed 27 Artemisios, that is, 10 days elapsed between the dispatch of the letters. It can be concluded from 1.4 that Anaxarchos was not resident in the island, and it is likely therefore that he was the governor of one of the cities along the coast of the Persian Gulf, probably somewhere in the Euphrates-Tigris Delta. From here the nearest capital of the Seleucid Empire, Susa (Seleukeia on the Eulaios) could be reached in the course of less than 10 days by regular mail (a day’s journey = one stathmos equalling 150 stadia or ca. 26.5 km.), whereas Seleukeia on the Tigris (near Babylon) was far too distant. One would guess, then, that Ikadion was the satrap (greek: strategos) of Susa, though no satrap of that name is recorded in the available historical sources.

The name of the King is, unfortunately, not mentioned in the inscription. But according to the alphabet there can be no doubt that the letters are to be dated to the second half of the 3rd cent. B.C., or the first half of the 2nd cent. B.C. The King must be one of the Seleucids, and the year recorded in 1.44 (and probably also in 1.6) is to be reckoned from the beginning of the Seleucid era, 312 B.C. It seems to be ΟΓ = 73 = 239 B.C., and if so, the King referred to is Seleukos II Kallinikos. The life of this monarch was occupied with warfare, but the period 241–239 (the interval between the war of succession 246–241 and the civil war 239–236) may have been peaceful enough to allow him to deal with matters of minor importance like the affairs of Ikaros. The references to his ancestors suggests that he had not previously had time to spare in order to make himself acquainted with all the current matters inherited

from the reign of former Kings. The term “ancestors” does not necessarily include more than one generation (the father) (Welles, *Royal Correspondence* p. 81), but this shows at least that the King in question was not the founder of the dynasty, Seleukos I Nikator, but one of his successors. The last of these still to be able to keep together the various parts of the huge empire was Antiochos III, who during his eastern campaign 212–206 revived Seleucid domination in the Persian Gulf. In support of the date 239 B.C., however, it is perhaps worth mentioning that persons named Ikadion are on the whole comparatively rare and that the only one to my knowledge recorded in the history of the House of Seleukos was involved in the events preceding the war of succession 246–241. According to Jerome (comm. in Dan. XI 6 quoted p. 194 note 22) he was one of the influential nobles in Antiochia supporting the cause of Laodike and of her son Seleukos II against Berenike, the second wife of Antiochos II. It is not unlikely that as an old and reliable adherent of Seleukos he was later entrusted with the satrapy of Susiana, being identical with the Ikadion mentioned in the Ikaros inscription.

The contents of the inscription are difficult to grasp completely, but may be summed up approximately in the following terms: The ancestors of the King wanted to consecrate a sanctuary to the Saviouress. They wrote to their officers about this, but nothing resulted, either because the officers were “not allowed to”, or “for some other reason”. However, after having received the King’s letter, Ikadion has promptly taken action, and he has fixed gymnastic games and appointed priests(?) to arrange them in accordance with the wishes of the King and of his ancestors. Presumably the games in question are connected with the sacrifices and other rites preceding the foundation of the temple of the Saviouress. L. 23 ff. deal briefly with what may be some particulars of these ceremonies, then follows l.25 a series of orders regarding the rights of “people”, which are perhaps issued with a special view to the participants in the religious festivals. The clause l.30 ff. defends the hereditary tenants of the island against removal (it may be conjectured that the island belonged to the “Royal Territory” (ΧΩΡΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ) and that the tenants referred to were disliked by the aborigines of Ikaros, because they paid their rents to the King). The privileges of foreign visitors are fixed in brief terms l.33 ff, and some restrictions are mentioned (in order to protect a Royal monopoly?).

Particulars:

1. ΟΙΚΗΤΗΣ = inhabitant, cf. IG 9(1) 334.47; OGIS 229.35.
2. cf. Edgar, *Zenon Papyri* 59241.1: ΩC AN TAXICTA ΛΑΒΗC THN ΕΠΙCΤΟΛΗΝ (3 B.C.); Hunt-Smyly-Edgar, *Tebtunis Papyri* III² 748.8 (243 B.C.).
5. ΑΝΑΓΡΑΨΑΤΕ ΣΤΗΛΗΝ cf. *Lysias* 30,21: τὰς στήλας, ἅς οὗτος ἀνέγραψε; SEG VII 1 (a dextra): ΕΓΡΑΨΕΝ ΤΗΝ CΤΗΛΗΝ (21 A.D.).
8. ΣΠΕΥΔΕΙΝ ΠΕΡΙ cf. Welles, *Royal Correspondence in the Hell. Period*, no. 15.24 (after 261 B.C.); *Tebtunis Papyri* III² 748.7 (243 B.C.).
10. ΔΙΑΤΟ ΚΑΙ = just because. The last word in the line is very difficult to decipher. ΑΓΩΝΑΣ is hardly possible.
11. ΣΩΤΕΙΡΑ cf. Welles no. 5, 39.

ΜΕΤΑΓΑΓΕΙΝ. The meaning of this verb, which occurs also in lines 13–15, seems to be essential for our understanding of the initial part of the inscription. The ordinary sense of **ΜΕΤΑΓΕΙΝ** is: “to remove from one place to another, transfer”, but it is difficult to decide whether it is used here in this sense, and whether it is used literally e.g. about the actual removal of the sanctuary of Soteira, or with a more abstract meaning. If an exactly analogous application of **ΜΕΤΑΓΕΙΝ** is to be found anywhere in surviving Greek epigraphical or literary texts at all, a honorary decree from the island of Peparethos (Dittenberger, *Sylloge*³ II 587) must no doubt be mentioned in the first place (from about 196 B.C.).

In the latter inscription, too, it is not quite obvious which is the precise meaning of **ΜΕΤΑΓΕΙΝ**. But at any rate it can be concluded that the word

- 1) must refer to some action preceding the erection of a building or of a statue or statue base, an action
- 2) which is mainly performed by some benefactor or sponsor, but in some cases – e.g. as regards sculptural work – in cooperation with the architect, and
- 3) this seems to mean that **ΜΕΤΑΓΕΙΝ** does not necessarily include the specialized architectural planning entrusted to the architect.

The juxtaposition ΜΕΤΑΞΕΙΝ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΟΣ might suggest the translation of ΜΕΤΑΓΕΙΝ as “carry out something in collaboration”, but in both inscriptions the verb seems to be used in a very concise, technical sense. In the provisional translation of the inscription I have preferred the vague sense “promote” (ΜΕΤΑΓΕΙΝ = ΠΑΡΑΓΕΙΝ) which seems to fit in comparatively well with the context everywhere.

12. ὍΙ ΕΠΙ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ ΤΑΣΣΟΜΕΝΟΙ cf. Welles no. 31.26; Bikerman, *Institutions des Séleucides* (1938) p. 145.

15. cf. Tebtunis Papyri I 124.28 : ΚΑΘ’ ὈΝΔΗΠΟΤΟΥΝ ΤΡΟΠΟΝ.

19. ΕΞΑΓΕΙΝ = carry out instructions cf. Michel, *Recueil des inscriptions grecques* (1900), 409.18 (Naxos, 3 B.C.). One would expect the number of priests to be written in full, and not to be listed—like cattle—by means of an alphabetic numeral, but I cannot judge whether this is a decisive objection to the reconstruction proposed.

23. ΣΩΤΗΡ: god or king, or a deified king?

28. cf. Tebtunis Papyri I, 55.25: ΤΟΥΤΟΥ ΔΕ ΓΕΝΟΜΕΝΟΥ ΕCOMAI ΤΕΤΕΥΧΩC ΤΩΝ ΔΙΚΑΙΩΝ (if this is done, I shall have obtained redress); also op. cit. III¹ 701.334; 785.31; 953.12.

31. ΕΞΑΣΚΕΙΝ cf. Hell. Oxyr. 12,5

32-33. cf. Tebtunis Papyri I, 5.12: ΤΩΝ ΜΕΜΙCΘΩΜΕΝΩΝ ΕΙC ΤΟ ΠΑΤΡΙΚΟΝ.

34. cf. Welles no. 64.10. ΑΤΕΛΕΙΑ·ΥΠΑΡΧΟΥCΑ; Bikerman, p. 115)

35. ΕΠΕΧΩΡΗΣΑΝ cf. OGIS 229.100; Welles no. 51.23.

37. ΤΗΝ ΑΝΤ’ΑΥΤΗΣ ΑΡΑΒΙΑΝ = Kuwait?. The island of Ikaros possibly possessed something like a Greek ΠΕΡΑΙΑ on the coast of Arabia, or just a small trading station or harbour (at the site of the modern harbour of Kuwait?) in order to facilitate trade relations with the continental caravan routes.

38. ΕΞΟΥCΙΑ cf. Welles no. 3.97.

42. ΛΑΒΕΙΝ : (ΤΟΥC ΟΙΚΗΤΑC understood? cf. ΕΜΠΙΠΤΕΙΝ). Instead of ΚΑΤ’ ΕΥΘΥΠΛΟΥΝ one might suggest the infinitive of some verb in—ΩΩ.

44. Of the three extant letters before [ΑΡ]ΤΕΜΙCΙΟΥ the last two can hardly belong to a word. I take them, therefore, to be numerals, and I read ΟΓ (there seems to be no other possibility, though they are not so distinct as one might wish). The third letter (Α, Δ or Λ), then, must belong to the last word of the text proper of the inscription.